Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Metodika

MULTIDISCIPLINÁRNÍ SPECIALISTA

NOVÉ POJETÍ PROFESE KOLIZNÍHO OPATROVNÍKA

Cochem.cz, z.s. | Praha 2020

Obsah

Předmluva ... 4
1. Samostatný kolizní opatrovník – SAMKO ... 6
1.1. Kdo by měl být SAMKO a jaký by měl být? ... 9
2. Práce s dítětem ... 13
3. Práce s rodiči ... 17
4. Právní rámec pro fungování kolizního opatrovníka ... 22
4.1. Právní rámec kolizního opatrovnictví ... 22
4.1.1. Pojem kolizního opatrovnictví ... 22
4.1.2. Prameny práva pro výkon kolizního opatrovnictví ... 23
4.2. Základní právní pojmy a instituty v oblasti rodinněprávních vztahů ... 26
4.2.1. Obecně o povinnostech a právech rodičů ... 26
4.2.2. Rodičovská odpovědnost ... 26
4.2.3. Postavení dítěte ve vztahu rodič – dítě ... 31
4.3. Dítě v civilním soudním řízení ... 32
4.3.1. Procesní subjektivita a procesní způsobilost dítěte ... 32
4.3.2. Dítě jako účastník řízení (Participační práva dítěte) ... 33
5. Úloha KO coby člena interdisciplinárního týmu ... 36
5.1. SAMKO – samostatný kolizní opatrovník ... 37
Použitá literatura ... 39

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Cochem.cz, z.s.

IČ 03718310
Rybalkova 336/49, 101 00 Praha 10 - Vršovice
+420 / 607 723 436
marketa.novakova@cochem.cz
www.cochem.cz

Metodika vznikla v rámci projektu *Metodická podpora při etablování interdisciplinární spolupráce*, reg. č. CZ.03.2.63/0.0/0.0/17_071/0007651.

Předmluva

Od roku 2015 se zabývám tématem interdisciplinární spolupráce v opatrovnickém řízení ve věci určení poměrů dětí a nezletilých po rozvodu jejich rodičů. Hlavním motivem bylo zlepšit situaci dětí, jejichž rodiče se rozvádí nebo rozchází a nedokážou se domluvit, a rovněž přinést informace, šířit je a iniciovat zavádění postupu inspirovaného cochemským modelem do české praxe. Za uplynulé čtyři roky se podařilo dostat interdisciplinární spolupráci do širšího povědomí odborné i laické veřejnosti. Vzniklo více než 30 interdisciplinárních týmů (a tento potěšující trend pokračuje) při různých okresních soudech, které jsou přesvědčené o tom, že spolupracovat a pomáhat rodičům těchto dětí má smysl a přináší kýžený efekt – lepší perspektivu pro děti.

Při této práci jsem měla možnost setkat se s německými partnery, kteří se věnují problematice opatrovnických řízení. Setkala jsem se se dvěma nejvýznamnějšími „hráči" na tomto poli v Německu. Prvním je emeritní soudce a advokát pan Jürgen Rudolph, který je považován za „otce" cochemské praxe, a tím druhým je emeritní soudce a vzdělavatel kolizních opatrovníků pan Hans-Christian Prestien. Z počátku mne překvapilo, že se oba věnují témuž, ale každý s trochu odlišným fokusem. Zatímco Rudolph se zasadil o šíření interdisciplinární spolupráce v oblasti opatrovnického soudnictví v Německu i do zahraničí, Prestien se zasloužil v Německu o vznik nové profese – samostatného kolizního opatrovníka. Tato profese byla dříve, stejně jako je tomu u nás, součástí OSPOD, německého úřadu Jugendamt. Když jsem se s panem Prestienem a jeho manželkou poprvé setkala v Berlíně roku 2016, vůbec jsem nerozuměla jejich naléhavému apelu na změnu výkonu kolizního opatrovnictví v mezinárodním, resp. celoevropském měřítku. Naše setkání bylo zprostředkované třetí stranou a skončilo oboustranným rozčarováním a pocitem, že si nerozumíme, natož abychom mohli začít nějak spolupracovat. Byla jsem v začátcích svého úsilí prosadit interdisciplinární spolupráci v opatrovnickém řízení u nás, což byl sám o sobě hodně vysoký cíl, a navíc dle cochemské praxe je důležité volat k zodpovědnosti především rodiče, a naopak děti zatěžovat co nejméně.

Až později jsem na vývoji zavádění této praxe u nás poznala, že teprve tam, kde již spolupráci etablovali a nějakou dobu ji aplikují, nacházejí čas, energii a chuť řešit zapojení dítěte nějak systematičtěji a vhodněji

a že tato potřeba přirozeně vyvstává z praxe. Mezi prvními, kdo začal tuto problematiku v rámci interdisciplinární spolupráce řešit v praxi, byly týmy z Mostu a Nového Jičína. Velmi významnou roli v tomto ohledu sehrál Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (ÚMPOD), který se po dobu několika let zabývá participací dětí a vypracoval v rámci svého úřadu funkční model výkonu kolizního opatrovnictví inspirovaný anglosaskými zeměmi, kde kolizní opatrovnictví vykonávají v tandemu právní zástupce a psycholog.

Apel manželů Prestienových z našeho berlínského setkání začal pomalu dávat smysl a vyústil v užší spolupráci. V rámci projektu, jehož výstupem je i tato metodika, jsme spolu s týmem spolupracovníků převzali know-how o fungování a vzdělávání samostatných kolizních opatrovníků v Německu a zamýšleli se nad možnými variantami výkonu kolizního opatrovnictví u nás.

Tato metodika představuje vizi kolizního opatrovníka jako multidisciplinárního specialisty a nezávislé profese. Inspirovala se německým uspořádáním a dalšími variantami, které nám zahraniční partner zprostředkoval. Zároveň se snaží představit profesi v takové podobě, aby mohla úspěšně fungovat v českém prostředí.

K úvaze nad změnou profese kolizního opatrovníka jsem přizvala odborníky, kterých si vážím jak z pohledu jejich odborné erudice, tak lidsky. Chtěla bych jim tímto poděkovat za účast na projektu, jejich podporu a pomoc.

Mé velké poděkování patří:

- Marii a Hansi-Christianu Prestienovým, ABC Kindesvertretung
- Evě Janíčkové
- Mileně Mikulkové
- Oldřichu Matouškovi
- Renátě Šínové
- Lence Westphalové

1. Samostatný kolizní opatrovník – SAMKO

Naléhavost změny ve výkonu kolizního opatrovnictví jsem začala pociťovat poté, co jsem realizovala semináře ve všech krajích ČR a získala přehled o tom, jak různé je napříč celou zemí pojetí výkonu této profese. Nedá se mluvit o standardizovaném postupu, do samotného výkonu vstupuje celá řada proměnných. Metodickým orgánem je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Metodiky z MPSV pak v praxi upravují a pro své kraje vykládají metodici na krajských úřadech, kteří je postupují dále zřizovatelům OSPOD. Konečnou podobu výkonu kolizního opatrovnictví pak v praxi většinou určují vedoucí pracovníci příslušných úřadů a také soudy. Jednotliví soudci při ustanovení kolizního opatrovníka zadávají ve výroku usnesení úkoly, tedy výčet požadavků, které má kolizní opatrovník splnit. Tato zadání se mohou soud od soudu, resp. soudce od soudce, lišit. Někdy tedy může být výkon kolizního opatrovnictví determinován rutinním používáním vzorů usnesení. Typicky je např. po kolizním opatrovníkovi požadováno šetření v rodině, od kterého už se většinou upouští. Často se tak děje jen proto, že nebyl pozměněn vzor usnesení, který je soudem používán. Z praxe znám situaci, kde v rámci jednoho soudního regionu, do kterého spadají tři OSPODy, není výkon kolizního opatrovnictví jednotný. Tedy ani tři spolu těsně sousedící OSPODy nevykonávají tuto úlohu stejně a jejich pracovníci nejsou schopni popsat standardní postup na jejich OSPODu.

Úloha kolizního opatrovníka v Německu je definována zákonem Familienverfahrensgesetz (FamFG). Jako název pro tuto profesi používají Němci složeninu dvou slov Verfahrensbeistand. Výraz Verfahren označuje soudní řízení, slovo Beistand má více významů. Může to být pomoc a podpora nebo právní zástupce v řízení. Z německého názvu tedy lze odvodit, že se jedná o někoho, kdo dítě zastupuje v soudním řízení a zároveň mu poskytuje pomoc a podporu. Jednotlivé úkoly této profese jsou vymezeny v § 158 FamFG. Mimo jiné je tam uvedeno, že kolizní opatrovník:

- zjišťuje a určuje nejlepší zájem dítěte
- informuje dítě
- má za úkol prosadit v řízení nejlepší zájem dítěte prostřednictvím aktivního zastupování dítěte a usměrňovat řízení za použití jemu dostupných právních prostředků[1]

Od 1. 9. 2009, kdy byl FamFG novelizován, může být kolizním opatrovníkem v Německu kdokoliv, zákon nestanovuje žádnou předepsanou kvalifikaci či vzdělání. Odměňován je kolizní opatrovník paušálním poplatkem ve výši 350,- EUR za řízení, který je hrazen z rozpočtu rezortu Ministerstva spravedlnosti. Tento honorář může soudce zvýšit na 550,- EUR v případech, které jsou složitější a vyžadují větší zapojení kolizního opatrovníka (více úkonů, delší časová náročnost).

[1] Jedná se o volný překlad s použitím českých právních termínů pro lepší srozumitelnost.

Samostatný kolizní opatrovník – SAMKO

Myšlenkou na změnu ohledně zastoupení dítěte v řízení se již zmiňovaný bývalý soudce Prestien zabývá od 70. let 20. století. Během uplynulých let podnikl řadu konkrétních kroků k tomu, aby se situace v Německu změnila. V 80. letech 20. století inicioval vznik odborného grémia, které se zamýšlelo nad ideálním modelem kolizního opatrovnictví. Tenkrát dospěli k tandemu právníka a dětského psychologa. Stejný model můžeme dnes najít např. v britské organizaci Caffcass (Children and Family Court Advisory and Support Service), jde o organizaci, která zajišťuje zastupování dětí v soudních řízeních, zejména v řízeních týkajících se rozvodů a rozchodů jejich rodičů, v řízeních o pěstounské péči a opatrovnictví a o adopci. Tato organizace je nezávislá na soudech, sociálních službách, vzdělávacích institucích a zdravotnických zařízeních a jim podobných organizacích. Kolizním opatrovníkem není v tomto případě jedna osoba, ale instituce. V praxi jde tedy o tým odborníků na všechny potřebné vědní disciplíny – právo, sociální práci či pedagogiku a dětskou psychologii. Podobně v Austrálii mají institut tzv. nezávislého právníka dítěte (ICL, Independent Child Lawyer). Organizace Legal Aid, která v Austrálii poskytuje bezplatnou právní pomoc, vytvořila webovou stránku pro děti Best for Kids, kde je seznamuje s tím, kdo je ICL. Na otázku „Proč má mít dítě svého právníka?" odpovídá „Aby nemuselo k soudu.", je tedy akcentována potřeba dítěti umožnit participaci i ji odmítnout a využít zástupce, který zprostředkuje jeho přání a představy a také jeho nejlepší zájem, který může být i v rozporu s představami a přáními dítěte. Dále je akcentována nezávislost ICL a aktivní podpora rodičů ve snaze domluvit se, aktivní přístup ICL v řízení samotném a doprovázení dítěte až po vysvětlení dítěti rodičovské dohody nebo rozhodnutí soudu. ICL velmi často kooperuje s nějakým dalším subjektem (pediatr, škola, psycholog, další odborníci), je k tomu přímo vybízen. Výkonem zastupování dítěte může být dokonce pověřena celá organizace zabývající se pomocí dětem. Soud tedy při ustanovování ICL může výkonem pověřit např. dětské krizové centrum, vždy dle složitosti a závažnosti případu.

Zatímco v Austrálii může být kolizním opatrovníkem v řízení pouze někdo, kdo získá titul a úspěšně složí zkoušku v oblasti práva, v Německu se prozatím nepodařilo prosadit povinné vzdělávání ani profesní zkoušku. Zcela chybí standardizace a kontrola výkonu kolizního opatrovnictví. Tyto nedostatky se snaží vyvážit např. zapsaný spolek Berufsverband der Verfahrensbeistände, tedy profesní organizace snažící se o standardizaci výkonu profese. Standardizovaný postup je jasně popsaný také v australském modelu (ICL), přičemž je zdůrazňován individuální přístup ke každému dítěti. Nejde tedy o to, postupovat šablonovitě, ale o to, zajistit, že bude dodržen transparentní postup, který zaručí, že byly vždy učiněny všechny potřebné kroky. O výkonu kolizního opatrovnictví nesmí rozhodovat pocity, zvyklosti, náhoda nebo „zajetá" již nevyhovující rutina. Práce kolizního opatrovníka by měla být strukturovaná, rozdělená do několika stěžejních úkonů a kontrolovatelná. Rámec výkonu kolizního opatrovnictví by měl být jasný a stabilní v čase, stejně jako ohraničení a součinnost v souvislosti s dalšími aktéry v rámci opatrovnického nebo jiného řízení.

Smyslem kolizního opatrovnictví je, velmi zjednodušeně řečeno, provést dítě životní situací, kdy se jeho zájmy dostávají do potenciálního nebo skutečného střetu se zájmy jeho rodičů. Např. v řízení o dědictví nebo právě v situaci rozvodu jeho rodičů. Tento úkol vyžaduje zohlednění mnoha faktorů:

- individualita dítěte – každé dítě je jiné, má jiné potřeby, jinak danou situaci prožívá
- individuální situace rozchodu jeho rodičů – někde je konflikt intenzivní, někde rozchod probíhá hladce
- individuální „objednávka" soudce – zadání pro kolizního opatrovníka se může lišit nejen soud od soudu, ale také od soudce k soudci

Nelze použít obecně platnou šablonu, je ale velmi důležité, aby byl postup kolizního opatrovníka transparentní, srozumitelný a jednotný napříč celou zemí. Jen tak lze zajistit stejnou, vhodnější pomoc všem dětem.

Chybějící pravidla pro výkon kolizního opatrovnictví, zejména profesní kvalifikace a vzdělávání, se v Německu již zmiňovaní manželé Prestienovi snaží vyvažovat nabídkou profesního vzdělávání pro kolizní opatrovníky. V okamžiku, kdy šli do penze, spojili své profese a zkušenosti a vytvořili modulový vzdělávací kurz pro kolizní opatrovníky. Christian uplatnil své znalosti z práva a dětské psychologie a mnohaleté

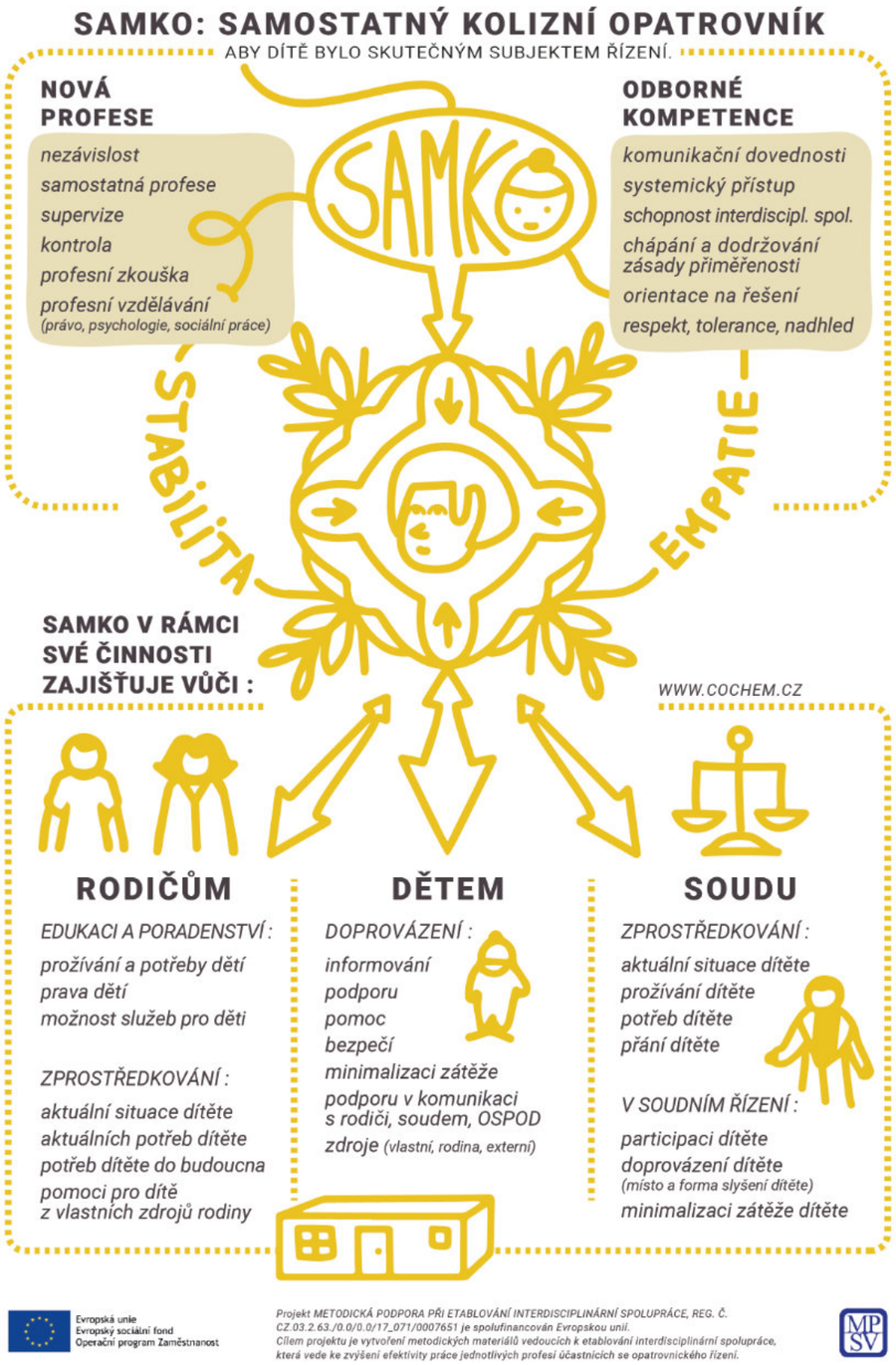

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Projekt METODICKÁ PODPORA PŘI ETABLOVÁNÍ INTERDISCIPLINÁRNÍ SPOLUPRÁCE, REG. Č. CZ.03.2.63./0.0/0.0/17_071/0007651 je spolufinancován Evropskou unií.
Cílem projektu je vytvoření metodických materiálů vedoucích k etablování interdisciplinární spolupráce, která vede ke zvýšení efektivity práce jednotlivých profesí účastnících se opatrovnického řízení.

zkušenosti z pozice soudce a Maria, coby dlouholetá učitelka a později také poradkyně a terapeutka v manželské poradně, mohla přispět svými pedagogickými znalostmi a zkušenostmi. Společně založili organizaci ABC Kindesvertretung, která profesní vzdělávání nabízí a realizuje. Oba nadále usilují o systematičtější zakotvení profese kolizního opatrovníka v německé legislativě.

V rámci projektu jsme měli možnost seznámit se s tím, jak je jimi nabízený kurz koncipován, a v navazujícím projektu bychom chtěli takový kurz včetně vzdělávacího materiálu a parametrů profesní zkoušky vytvořit. I tato metodika se dočká detailnějšího rozpracování, resp. na představu o nezávislém kolizním opatrovníkovi naváže detailním popisem této profese v rámci již zmiňovaného návazného projektu. Ačkoliv je výkon kolizního opatrovnictví široký a dotýká se mnoha životních situací dětí, tato metodika se zaměří především na otázky provázení dítěte při rozvodu jeho rodičů. Důvodem toho je i skutečnost, že je to jedna z nejčastějších a nejobtížnějších agend kolizního opatrovnictví. Rádi bychom, aby se také stala podnětem pro další odbornou diskusi k tématu změn výkonu kolizního opatrovnictví, které se v současné době daly do pohybu.

1.1. Kdo by měl být SAMKO a jaký by měl být?

ZNALOSTI

- Znalosti právní úpravy
- Kontext rodinného a procesního práva
- Znalost fází psychorozvodu
- Znalost fází konfliktu
- Znalost vývojové psychologie

SAMKO má být skutečným zástupcem dítěte v řízení. Je velmi důležité, aby měl proaktivní přístup, proto je nutná znalost jak hmotného, tak procesního práva. Při své práci musí rozumět situacím, ve kterých se rodiče a dítě ocitají. Měl by znát pravidla vývoje konfliktu a emočního zpracovávání rozvodu. Zcela jednoznačně musí znát vývojovou psychologii, aby byl schopen zvolit vůči dítěti vhodné formy chování, způsoby komunikace a uměl vyhodnotit vyspělost dítěte a dle toho s ním domlouvat jeho zapojení co do míry a způsobu.

DOVEDNOSTI

- Schopnost vést dialog s dítětem
- Správná formulace názorů a potřeb
- Identifikace hranic normality
- Schopnost interdisciplinární spolupráce
- Orientace na řešení
- Chápání a dodržování zásady přiměřenosti

Některé položky výše uvedeného výčtu netřeba blíže specifikovat či vysvětlovat. Jiné, jako např. „identifikace hranic normality", si zaslouží bližší pozornost. Zde je velmi důležité rozpoznat některé rysy v chování rodičů a dětí a rozlišit je na ty, které jsou způsobeny akutním aktuálním stavem, a ty, které se vyznačují chronicitou, zpravidla byly tyto projevy chování typické i před situací rozvodu. Nežádoucí projevy chování nebo postoje způsobené krizovou situací je třeba normalizovat, usměrňovat a vést rodiče, příp. děti k tomu, aby se jich vyvarovali a nahrazovali je vhodnějšími formami chování. Projevům chování, které se vyznačovaly chronicitou, je třeba věnovat mimořádnou pozornost, mohou odhalit některé závažné skutečnosti, které je třeba řešit. Je tedy třeba umět rozlišit, co se děje teď, v krizi, a co nežádoucího tu bylo i před ní. Dalším důležitým pojmem z tohoto seznamu je „chápání a dodržování zásady přiměřenosti", tuto dovednost lze uplatnit zejména v rámci řízení. Úlohou kolizního opatrovníka je usměrňovat řízení v souladu s nejlepším zájmem dítěte. Činit aktivně konkrétní kroky. Např. chce-li jeden z rodičů podat návrh na předběžné opatření, je to právě SAMKO, kdo by měl místo předběžného opatření navrhnout uzavření zatímní dohody a tím eliminovat hrozící vyhrocení sporu a prodloužení řízení, protože ani jedno nemusí být v zájmu dítěte.

SOFT SKILLS – MĚKKÉ DOVEDNOSTI

Komunikační dovednosti

Systemické myšlení

Zpracování emocí

Respekt, tolerance

Zvládání konfliktu

Znalost lidských povah

Manipulace, kontramanipulace

Z výše uvedených pojmů je důležité vysvětlit „systemické myšlení". Máme na mysli celostní přístup k rodině. I když je SAMKO zástupcem dítěte, neměl by se stát zástupcem třetí strany ve sporu. Spíše je někým, kdo umí zohlednit pravidla fungování rodiny a pomoci nasměrovat k řešením, která budou akceptovatelná pro všechny. V tomto duchu pracuje také s dítětem, vysvětluje aspekty složitosti celého kontextu a souvztažnosti mezi právy a povinnostmi, potřebami a přáními všech členů rodiny. Samozřejmě vhodnou formou a přiměřeně vyspělosti dítěte. Přirozeně vybízí ke spolupráci a orientaci na konstruktivní hledání řešení s ohledem na nejlepší zájem dítěte, který umí rodičům zprostředkovat a vysvětlit, co v praxi pro jejich dítě znamená. Je evidentní, že do výkonu kolizního opatrovnictví také přirozeně patří práce s rodiči, i když je přesně vymezená a nesupluje intervence ostatních subjektů ve vztahu k rodičům (edukace rodičů, soud, poradna aj.). Z tohoto pohledu je velmi cenná schopnost ubránit se snahám některých rodičů o manipulaci. Velmi důležité je umět rozpoznat také manipulativní snahy některých rodičů vůči dítěti, umět je správně vyhodnotit a rodiče o škodlivosti manipulace poučit a odrazovat je od ní.

SPECIFICKÉ DOVEDNOSTI

Stabilita

Odolnost

Empatie

Soucit (sounáležitost)

Rodičovská zkušenost

Profesní zkušenost (právo / sociální práce / psychologie)

Schopnost spolupráce

Systematičnost

Tvořivost

Důvěryhodnost, transparentnost

Nadhled

Výše uvedené specifické dovednosti jsou možnou, nikoliv nutnou výbavou kolizního opatrovníka a některé z nich lze samozřejmě získat až zkušenostmi. Vlastní rodičovská zkušenost je žádoucí a velmi přínosná, není ale ultimativní podmínkou. Systematičnost se vztahuje k samostatnému výkonu profese. Jedná se o dodržení systematických kroků v rámci postupu, ale také o budování samostatné praxe, což může být pro někoho, kdo doposud pracoval v rámci organizace v zaměstnaneckém poměru, náročné. Je také potřebná k vedení náležité administrativní agendy. Tvořivost se vztahuje k zastupování dítěte, kdy v rámci usměrňování soudního řízení může SAMKO navrhovat řešení a postupy, které přispějí k hladšímu průběhu řízení a menší celkové zátěži pro dítě. Kreativita je také velmi důležitá při práci s dítětem, zejména při hledání nejvhodnější formy komunikace s dítětem a další práci s ním.

ŽÁDOUCÍ POSTOJE A HODNOTOVÁ ORIENTACE

Citlivost k potřebám dítěte

Hledání zdrojů k řešení v rodině

Ponechání přiměřené míry odpovědnosti na rodičích

Porozumění pro všechny zúčastněné

Otevřenost vůči zpětné vazbě

Schopnost sebereflexe

První čtyři body tohoto výčtu souvisí se znalostmi a dovednostmi, které byly zmiňovány již v předchozím textu. Poslední dva body, „otevřenost vůči zpětné vazbě" a „schopnost sebereflexe", jsou důležité ve vztahu k samostatnému výkonu kolizního opatrovnictví a k potřebě kontrolovatelnosti výkonu této profese. Kolizní opatrovníci mají přímý vliv na děti, vstupují s nimi do kontaktu v momentech, kdy se děti ocitají v mezních

nebo těžkých životních situacích. Jsou v těchto situacích mimořádně zranitelné. Je proto velmi důležité nastavit systém fungování kolizních opatrovníků tak, aby museli pravidelně využívat supervize a aby jejich činnost byla kontrolovatelná. To v sobě nese i možnost kolizního opatrovníka rychle a účinně výkonu této profese zbavit v případě, že svým jednáním nevhodně ovlivňuje nebo dokonce ohrožuje dítě.

VYUŽÍVANÉ TEORIE, PŘÍSTUPY, METODY

Teorie potřeb

Teorie vazby

Teorie komunikace

Teorie traumatu

Teorie marginalizace a subkultury extrémní chudoby

Systemická teorie

Teorie lidského vývoje

Techniky mediace

Z výčtu znalostí, schopností a dovedností je patrné, že samostatný kolizní opatrovník SAMKO je multidisciplinarista, který je vzdělán na vysokoškolské úrovni v právu, v psychologii nebo v sociální práci či pedagogice a potřebnou orientaci a znalosti v ostatních vědních disciplínách si doplňuje profesním vzděláváním a ověřuje absolvováním profesní zkoušky. Více ke konceptu fungování kolizního opatrovníka dále v metodice.

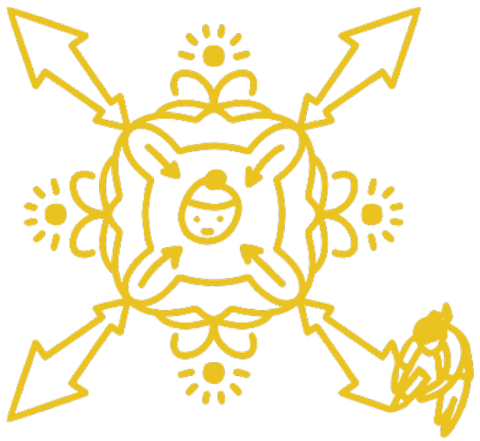

2. Práce s dítětem

Jak by měl SAMKO pracovat s dítětem, je popsáno v této kapitole. Nejde o nové pojetí práce s dětmi, co se týká jednotlivých úkonů. Mnoho kolizních opatrovníků z řad OSPOD takto s dětmi pracuje nebo alespoň provádí dílčí úkony stejným nebo velmi podobným způsobem. Co ovšem je nové, je standardizace postupu ve výkonu kolizního opatrovnictví a ucelenost níže popsaného postupu.

Kolizní opatrovník zastupuje dítě v soudních řízeních. Jedním z jeho nejdůležitějších úkolů je práce s dítětem. Aby ji zvládl, musí znát její specifika, ideálně by měl mít zkušenosti z práce s dětmi. Nutně musí znát základy vývojové psychologie, aby věděl, jak pracovat s dětmi různého věku, co zvládnou, jakou formou apod. Měl by být informován o dostupných službách pro děti. Jaké jsou k dispozici, pro jaké dítě jsou vhodné. Musí umět s dětmi komunikovat, znát zásady komunikace s dětmi i jejich posloupnost. Znát dětský jazyk (specificky dle věku dětí), musí mít schopnosti děti ke spolupráci získat. Vědět, jak si získat jejich důvěru a jak si ji udržet. Důležitý je systemický přístup a vzhledem k rozvíjející se interdisciplinární spolupráci v opatrovnických řízeních také principy této spolupráce a znalost své role v rámci ní. Nesmí při práci s dítětem zapomínat, že dítě je součástí rodiny, vztahové sítě.

Jak uvádí Matoušek[2], k odpovědnému posouzení zájmu dítěte je vhodné vytvořit seznam základních prvků, kam patří základní životní podmínky dítěte (biologické, psychologické a sociální determinanty, dosavadní zkušenost, zdravotní, kulturní či jiná specifika) a dále názor dítěte, zachování rodinného prostředí a sociálních vazeb dítěte, ochrana, péče a bezpečí dítěte, postavení dítěte v rodině, zdraví, vzdělání a identita dítěte. Posouzení respektuje princip jedinečnosti dítěte a z toho také vycházejí řešení jeho situace se specifickými požadavky.

K hlavním úkolům kolizního opatrovníka v přímé práci s dětmi patří:

- doprovázení dítěte:
  - informování
  - vysvětlování
  - podpora
  - pomoc
- určení míry a formy zapojení dítěte do řízení
- zprostředkování přání a potřeb dítěte ostatním (soud, OSPOD, rodiče, …)
- ve spolupráci s rodiči zajištění případné odborné pomoci pro dítě

K navození důvěry a atmosféry bezpečí se potřebuje SAMKO s dítětem setkat, někdy opakovaně. Míra jeho zapojení by měla být přímo úměrná schopnostem rodičů zvládnout svůj konflikt. Dítě rodičů, kteří jsou schopni se domluvit, nebude potřebovat dlouhé doprovázení a opakovaná setkání se SAMKO. Prvnímu setkání by mělo vždy předcházet setkání s oběma rodiči dítěte, kterému se věnuje následující kapitola Práce s rodiči. Rodiče by měli dítě na setkání s kolizním opatrovníkem připravit a předat mu takové informace, které

[2] MATOUŠEK, Oldřich, a kol. Děti a rodiče v rozvodu. *Portál* 2015. ISBN 978-80-262-0968-3

napomohou přijetí SAMKO dítětem (co má dítě rádo, co ho baví, co mu naopak vadí apod.). SAMKO pak na základě těchto informací a dalších, které získal např. ze spisu a v rámci své přípravy, volí vhodné prostředí a vhodnou formu komunikace, vždy s ohledem na věk a individualitu dítěte. Jeho přístup by měl být vždy respektující a ohleduplný.

Příprava na setkání:

- setkání s rodiči dítěte
- seznámení se se spisem
- výběr času a místa pro setkání
- výběr a zajištění pomůcek (hračky pro malé děti, emoční karty, pracovní listy pro větší aj.)

Průběh setkání:

- vzájemné představení
- vysvětlení, kdo jsem a proč s dítětem mluvím
- vysvětlení, kdo a jakým způsobem se dozví o našem rozhovoru, jeho obsahu
- vysvětlení práv dítěte
- vysvětlení, jaký mohou mít názory a přání dítěte vliv na průběh a výsledek řízení
- dotazování se na zájmy a záliby
- zjišťování momentální situace
- poděkování, informování o dalším průběhu
- vysvětlení, jak je možné KO kontaktovat
- předání (dle věku dítěte) dalších informací k přečtení, kontaktů a zdrojů informací např. na webu

Výše je uveden základní rámec průběhu setkání, jak jej např. aplikují při výkonu kolizního opatrovnictví s některými dětmi na Úřadu mezinárodněprávní ochrany dětí v Brně.[3]

Cílem setkání SAMKO s dítětem je utvoření obrazu o dítěti. Je důležité zjistit jeho prožívání, jeho emoce spojené s konkrétními osobami či situacemi v rodině. Vždy je nutné přihlížet k věku dítěte a ověřovat si na modelových situacích, které jsou pro dítě nějak významné, ale netýkají se situace rozvodu, jak se dítě orientuje v čase, jak je schopno události popisovat, jaký jazyk používá, jak vyjadřuje v kontextu této události své emoce, jak pojmenovává osoby, které se události účastnily[4]. Téma prvního rozhovoru by se mělo pohybovat v rámci každodenních, rutinních prožitků dítěte. Školské zařízení, zájmy dítěte, místa, která má rádo, hračky nebo činnosti, které se mu líbí, a postupně, pokud to situace, resp. dítě dovolí, přecházet na interakci dítěte s jedním i druhým rodičem v rámci činností a v souvislosti s aktivitami, o kterých SAMKO s dítětem mluvil dříve.

[3] ŠÍNOVÁ, Renáta, KAPITÁN, Zdeněk. Rodina v mezinárodních souvislostech. *Leges* 2019. ISBN 978-80-7502-397-1

[4] PEMOVÁ, Terezie, PTÁČEK, Radek. Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi. *GRADA* 2012. ISBN 978-80-247-4317-2

S ohledem na věk dítěte je třeba vybrat vhodné techniky pro rozhovor:

- emoční karty
- hračky
- barometr emocí, škála emocí
- figurky, lego postavičky...
- pracovní listy
- prostý rozhovor

Potřeby dítěte:

Kolizní opatrovník by měl znát potřeby dětí v rozvodové situaci; ty budou opět do značné míry determinovány věkem dětí. Měl by umět zprostředkovat rodičům, soudu, OSPOD, příp. dalším zapojeným subjektům tyto potřeby a poradit, jak potřeby dítěte zohledňovat, příp. naplňovat. Také dítěti samotnému by měl být schopen pomoci v základní orientaci v jeho potřebách, nabídnout možnosti jejich naplnění za využití vlastních zdrojů rodiny nebo dítěte nebo zajistit pomoc ze strany rodičů či odborníků.

Pokud např. při rozhovoru zjistí, že dítě má silnou oporu v babičce, která nestraní ani jednomu z rodičů, může ho podpořit v tom, aby bylo s babičkou v této době co nejčastěji v kontaktu. Rodičům může říci, že pro jejich dítě je babička silným záchytným bodem, představuje v této situaci bezpečí a stabilní zázemí. Může rodičům doporučit, aby dítěti umožnili častěji s ní být. Může kontaktovat i babičku a promluvit s ní o důležitosti její role a ocenit, že zůstává neutrální a je tu hlavně pro své vnouče.

Další doprovázení:

SAMKO by měl být pro dítě průvodcem celým řízením. Pokud si bude např. soud přát dítě slyšet, měl by dítěti tuto skutečnost sdělit a měl by být schopen vysvětlit mu, že může i odmítnout. V případě, že dítě bude chtít se soudcem mluvit, měl by ho doprovodit a být rozhovoru přítomen. Měl by být tím, kdo ve prospěch dítěte (s ohledem na jeho potřeby) navrhne místo setkání a formu rozhovoru. S dítětem by měl mít domluvený způsob komunikace, jak dítě (i neverbálně) může sdělit, že si přeje rozhovor ukončit, že si nepřeje na položený dotaz odpovídat aj. Lze např. uplatnit systém karet se symboly, kterým dítě rozumí. Pokud je to pro dané dítě lepší, může se soudcem domluvit, že rozhovor s dítětem povede SAMKO sám a soudce mu bude přítomen. Doprovázení dítěte by mělo zahrnovat i vysvětlení výsledku řízení dítěti a vysvětlení konkrétních dopadů rozhodnutí či dohody rodičů na jeho život, samozřejmě ve spolupráci a v koordinaci s jeho rodiči. Žádoucí je také dostupnost SAMKO pro dítě v období adaptace na novou úpravu poměrů, alespoň v podobě možnosti jej kontaktovat.

Minimalizace zátěže:

V případě, že se bude chtít s dítětem setkat jak soud, tak i OSPOD (např. v případě podezření na ohrožení dítěte), je na místě, aby SAMKO tato setkání koordinoval do jednoho, tak aby dítě nemuselo absolvovat dvě různá setkání. Stejně tak v případech, kdy např. soudci navrhují soudněznalecké posudky, by měl SAMKO zvážit, zda je taková intervence ve vztahu k dítěti nutná a potřebná. V případě, že uzná opak, měl by své stanovisko vysvětlit soudu a požádat, aby se dítě soudněznaleckému posudku podrobovat nemuselo. Stejně tak by měl rodiče odrazovat od toho, aby si na dítě opatřovali soukromé znalecké posudky. Tato strategie často vede k zatížení dítěte několikanásobnými posudky, které zadává jak jeden, tak i druhý rodič.

Podpora a pomoc pro dítě:

Při práci s dítětem je pro SAMKO klíčové znát limity své práce a umět správně vyhodnotit, kdy je potřeba zajistit dítěti vnější odbornou podporu či pomoc. Měl by se orientovat v charakteru a dostupnosti odborných služeb pro děti. V ideálním případě by měl být seznámen s obsahem a kvalitou nabízených služeb ve své lokalitě. Některými nově se rozvíjejícími u nás např. jsou:

- sebezkušenostní skupiny pro děti (Dětský průvodce světem rozvodu, Dítě v centru zájmu)
- individuální práce s dětmi za pomoci specifických nástrojů (sand play, Games4Therapy – Archipelago aj.)

Kolizní opatrovník na základě svých i opakovaných setkání s dítětem skládá určitý obraz o dítěti, který musí být schopen zprostředkovat dál. Potřebuje být vybaven schopnostmi a znalostmi, které mu umožní tento komplexní obraz složit a správně interpretovat. Mezi klíčové patří zjišťování vazeb v rodině (The Child Attachement Interview /CAI/)[5]. Hodnocení situace dítěte, kdy vhodně kladenými dotazy na průběh všedních dní (opakující se rituály, režim spánku, stravování, mimoškolní aktivity, …) zjišťuje, jak byly naplňovány potřeby dítěte v době před rozvodem. Tato zjištění doplňuje mapováním a vyhodnocováním situace dítěte v rodině v období probíhajícího rozpadu rodiny. SAMKO by měl vyhodnotit bezprostřední vliv rozvodu na dítě, měl by rozpoznat roli dítěte v konfliktu rodičů a zjistit, zda dítě případně prodělalo traumata, která nesouvisí s rozchodem rodičů, ale budou mít vliv na jeho prožívání a zvládnutí této situace (jako např. je-li dítě předčasně narozené, prodělalo dlouhodobější hospitalizaci, bolestivé medicínské úkony, prožilo nehodu nebo prodělalo vážný úraz, trpí astmatem nebo více alergiemi, bylo napadeno zvířetem aj.). SAMKO by měl být obeznámen s možnými následky traumatu, včetně psychických poruch a poruch chování. Měl by umět rozpoznat a správně vyhodnotit obranné mechanismy v reakci na trauma a měl by znát následky traumatu týkající se vazeb na blízké osoby. V úvodu této metodiky již byly uvedeny teorie, které SAMKO při své práci využívá:

- Teorie potřeb
- Teorie vazby
- Teorie komunikace
- Teorie traumatu
- Teorie marginalizace a subkultury extrémní chudoby
- Systemická teorie
- Teorie lidského vývoje

Ze všech setkání s dítětem vyhotovuje SAMKO protokol jako podklad pro svou další práci a za účelem případné kontroly.

[5] TARGET, Mary, a kol. The Child Attachement Interview (CAI) [online]. Dostupné z https://www.researchgate.net/

3. Práce s rodiči

„Pokud chci dítěti porozumět, musím se na svět alespoň na chvíli koukat jeho očima. Pokud chci dítěti pomoci, musím to, co mi umožnilo dítě vidět, ukázat dospělým (rodičům); a to tak, aby dokázali změnit své chování. Rodiče ovšem musí vědět, co se stane, pokud to nedokážou."[6]

Jak už bylo zmíněno v kapitole Práce s dítětem, vede cesta k němu právě přes jeho rodiče. Ti jsou navíc součástí rodinného systému, a proto se při své práci SAMKO nevyhne ani interakci s rodiči.

Pro dítě jsou jeho rodiče nejdůležitějšími vztahovými osobami. Dítě oba své rodiče potřebuje a chce. Úkolem SAMKO je zajistit dítěti v rámci procesu opatrovnického řízení jeho nejlepší zájem. Je velmi důležité si uvědomit, že bez vůle a ochoty rodičů spolupracovat nedokáže nejlepší zájem dítěte zajistit nikdo. Pokud nebudou rodiče o své dítě stát, nebudou dodržovat svou dohodu či rozhodnutí soudu, pak není v moci žádné státní instituce nejlepší zájem dítěte zajistit. Alespoň tedy ne ve smyslu zachování vazeb s jeho nejdůležitějšími osobami.

Úkolem SAMKO je získat rodiče ke spolupráci, podpořit jejich schopnost vnímat své dítě a jeho potřeby, a to i v krizové životní situaci, kterou rozpad rodiny představuje. Vysvětlit svou roli takovým způsobem, aby jej rodiče dokázali přijmout jako skutečnou oporu pro své dítě v situaci, kdy jejich kapacity koncentrovat se na dítě, rozpoznávat a naplňovat jeho aktuální potřeby jsou omezené. SAMKO se do jisté míry podílí na vytváření podpory rodičovských kompetencí v situaci rozvodu rodičů, a to zejména v oblasti:

- podpory komunikace rodičů s dítětem o aktuální situaci
- možností a způsobů zapojování dítěte do nastavování fungování rodiny po rozvodu
- zajišťování zdrojů podpory pro dítě v dané situaci (interní – v rámci širšího rodinného systému a externí – další vztahová síť dítěte, odborná pomoc)
- lepšího chápání prožívání dítěte (projevy chování a emocí)
- zajišťování emoční i fyzické dostupnosti obou rodičů pro dítě

[6] KNETLOVÁ, Zlata. Čí je to hra?. *Krizové centrum pro děti a rodinu v Jihočeském kraji, z.ú.* 2017. ISBN 978-80-904854-6-4

Forma podpory, kterou realizuje, je převážně v oblasti základní edukace rodičů:

- rodičovská odpovědnost a z ní vyplývající povinnosti a práva
- typy porozvodové péče
- rodičovský plán
- typy a nabídka služeb pomáhajících profesí (mediace, poradenství aj.)
- typy a nabídka služeb pro děti
- zdroje dalších užitečných informací

Ačkoliv je SAMKO zástupcem dítěte, jeho práce s rodiči je velmi důležitá, zároveň velmi složitá v ohledu udržení hranic výkonu své profese. Pro rodiče se může stát velmi cenným zdrojem. Pravděpodobně budou mít tendence se na něj obracet se svými problémy, které se týkají spíše jejich konfliktu než jejich dítěte. Mohou se objevit i snahy některých rodičů získat tak důležitého hráče na svou stranu či pokusy o manipulaci. Je velmi důležité, aby SAMKO uměl tato rizika rozpoznávat a uměl se jim účinně bránit. Stejně tak by měl vždy velmi pečlivě zvážit, s čím a jak bude rodičům pomáhat. Jeho role by měla být omezena na zprostředkování dalších služeb. Neměl by sám realizovat např. poradenství pro rodiče, mediaci a jiné služby.

Práce s rodiči vyžaduje specifické teoretické znalosti, které pomohou SAMKO pochopit některé projevy chování rodičů, rozumět některým jejich postojům a potřebám a orientovat je na vhodné formy pomoci. SAMKO by měl mít povědomí o příčinách rozvodu v našem typu společnosti v současnosti, měl by být seznámen s průběhem emocionálního rozvodu, jeho fázemi a jejich specifiky. Měl by se orientovat v rolích dospělých, které v situaci rozvodu zaujímají, a vědět, jaké projevy a znaky jsou pro tyto role typické. Měl by umět rozpoznat znaky vysoce konfliktního a destruktivního rozpadu. Mít informace o jejich průběhu a důsledcích pro rodiče i dítě.

SAMKO je ustanovován vždy, když hrozí potenciální střet zájmů rodiče/rodičů s dítětem. Je nasnadě, že ochota rodičů akceptovat jeho roli může být různá, v některých případech bude zřejmě velmi těžké najít k rodičům cestu. Je proto velmi důležité rozumět tomu, co rodiče v situaci rozvodu prožívají, jaké jsou jejich potřeby, co může stát za některými jejich projevy chování.

Rodiče často:

- Mají strach, že ztratí své dítě.
- Mají strach, že nebudou mít dostatečný prostor, aby dítěti vštípili pro ně důležité hodnoty, zásady, aby se mohli dostatečně podílet na výchově, vést dítě k zálibám, které jsou jim blízké, aby mohli dostatečně naplňovat svou rodičovskou roli.
- Chtějí mít pod kontrolou finanční prostředky, které dítěti v rámci placení výživného poskytují. Chtějí rozhodovat o tom, na co budou tyto prostředky vynaloženy.
- Bojí se manipulace dítěte proti své osobě ze strany druhého rodiče.
- Přestali mít druhého rodiče svého dítěte rádi, přestali si ho vážit, nedokážou v něm vidět vhodného rodiče pro své dítě. Na základě toho, jak se zachoval, jak se v něm druhý rodič zklamal, jak ublížil, a protože pro ni/něj už není vhodným životním partnerem.

Obrázek z pracovního listu „Cítím, cítíš, cítíme“[7]

Důležitou úlohou SAMKO je pomoci rodičům nahlížet na situaci jejich dítěte. Začít ho skutečně vnímat a přitahovat jejich pozornost k jejich dítěti. Nejdříve formou zobecnění:

Děti v rozvodové situaci často prožívají…,

děti se často obávají…,

děti si často přejí…

Poté se snaží zpřítomnit jejich konkrétní dítě nebo děti. Může k tomu použít vizualizaci. Požádá např., aby mu rodiče ukázali fotografii svých dětí. Ptá se na ně obecně, co mají rády, jaké kroužky navštěvují, s kým se rády vídají, jaké mají oblíbené hračky nebo kamarády… To jsou pro něj cenné informace pro rozhovor s dítětem a pomáhají mu přitáhnout pozornost rodičů k momentální situaci dítěte.

Situace dítěte:[8]

- Kdo z Vás s dítětem hovoří? Je to způsob, který nenarušuje jeho vztah k druhému rodiči?
- Jakým způsobem s dítětem komunikujete ohledně změn ve Vaší rodině? Jak komunikuje ono s Vámi?
- Kterou z oblastí potřebujete u dítěte vyřešit nejdříve?
- Pozorujete u něj nějaké změny? Jak na ně reagujete? Jak o nich informujete druhého rodiče?
- Kdo jiný má k dítěti blízko, aby ho podpořil? Jste s ním v kontaktu?

[7] Mikulková, Milena. Metodika doprovázení rodičů a dětí v (po)rozvodové situaci. *Akademický ústav Karviná, z. ú.* [online]. 2019, s. 35. Dostupné z: http://www.akademickyustav.cz/domains/akademickyustav.cz/wp-content/uploads/2019/10/metodika_doprovazeni_rodicu_a_deti_v_rozovodove_a_porozvodove_situaci.pdf

[8] Mikulková, Milena. Metodika doprovázení rodičů a dětí v (po)rozvodové situaci. s. 52.

Povinností SAMKO je chránit dítě, s tím jsou přímo úměrně spojené rodičovské kompetence jeho rodičů. SAMKO by se tedy měl snažit při všech příležitostech ke zvýšení nebo posílení rodičovských kompetencí dotčených rodičů přispět. Může tak činit formou různých doporučení, odkazováním na užitečné zdroje, předáváním materiálů jako např.

- 20 proseb dětí
- Desatero dětí v rozvodu
- video židličková metoda
- animované spoty pro rodiče a děti

a samozřejmě vysvětlováním práv a potřeb dítěte a možností jejich naplňovaní ze strany rodičů.

Práva dítěte:[9]

- na kontakt s rodiči, prarodiči a dalšími blízkými osobami, k nimž má dítě vztah
- být vyloučeno ze sporu dospělých
- neposlouchat negativní hodnocení druhého rodiče ani dalších členů rodiny, nebýt nuceno toto hodnocení s někým sdílet
- komunikovat s oběma rodiči a dalšími blízkými lidmi kdykoliv (např. pomocí telefonu, internetu aj.)
- mít u sebe věci připomínající druhého rodiče a jiné blízké lidi (fotografie, knihy, hračky aj.)
- na bezpečný domov u obou rodičů (včetně vlastního místa na spaní)
- na spolupráci svých rodičů při předávání mezi dvěma domovy
- na to, aby lidé, s nimiž je dítě ve styku, nebyli pod vlivem alkoholu nebo jiných drog
- mít své věci (včetně oblečení, telefonu a jiných osobních věcí) a užívat je v prostředí obou domovů[10]

Práce s rodiči by měla sestávat ze dvou až tří setkání. První setkání je za účelem vysvětlení role KO v řízení, poskytnutí základní edukace o prožívání a potřebách dítěte, zjištění informací o dítěti a domluvení setkání s dítětem. Během druhého setkání zprostředkuje KO rodičům svůj pohled na situaci dítěte, zprostředkuje prožívání a potřeby ve vztahu k jejich dítěti konkrétně.

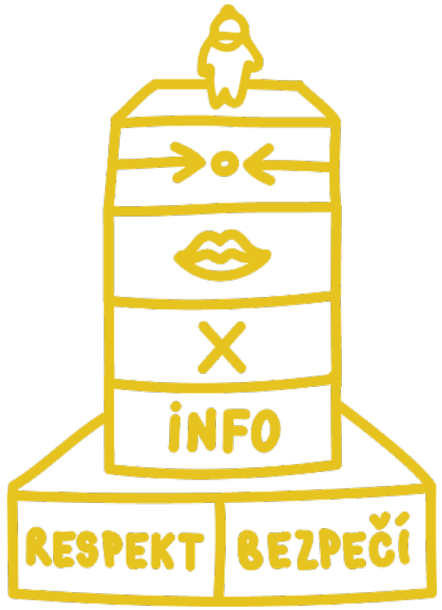

[9] MIKULKOVÁ, Milena. Program edukace rodičů v (po)rozvodové situaci. *Espediente z.s.* 2019, s. 4.
[10] MATOUŠEK, Oldřich. Děti a rodiče v rozvodu. s. 28–29.

4. Právní rámec pro fungování kolizního opatrovníka

Kolizní opatrovník musí znát právní rámec, ve kterém se pohybuje on sám, tedy na jehož základě jako profese funguje, jaké má (kontrolní apod.) pravomoce, komu podléhá, kdy a jak dostává mandát (vzniká mu zakázka). Musí také znát zakotvení práv dítěte v legislativě, a to jak národní, tak i mezinárodní. Jako jeho zástupce musí znát práva dítěte a vědět, jak nárok na jejich uplatnění prosadit, jakou formou, jakými prostředky a metodami a v jakých situacích je použít.

V předchozích kapitolách Práce s dítětem a Práce s rodiči byl představen výkon kolizního opatrovnictví, jak by ho měl ideálně vykonávat samostatný kolizní opatrovník SAMKO. Popis právního rámce se odráží od současného legislativního stavu. I v něm může být kolizním opatrovníkem jmenován někdo jiný než OSPOD, a může tedy kolizní opatrovnictví vykonávat v souladu s již popsanými zásadami a postupy. V navazujícím projektu, který už byl zmíněn dříve, přineseme procesněprávní analýzu, která představí potřebné legislativní změny a úpravy v případě, že by vznikla samostatná profese kolizního opatrovníka.

4.1. Právní rámec kolizního opatrovnictví

4.1.1. Pojem kolizního opatrovnictví

Tzv. kolizní opatrovnictví je při řešení rodičovských konfliktů mimořádně důležitým institutem. Je důležité definovat **právní význam tohoto institutu** a určit, jaká je **role kolizního opatrovníka**, včetně podrobného rozboru jeho konkrétních **práv a povinností** při řešení rodičovských konfliktů z pohledu práva. Především je nezbytné objasnit, že tzv. kolizní opatrovník je z právního hlediska zástupcem, tj. tím, kdo jedná za jiného. Podstatou opatrovnictví je přitom to, že opatrovník je zástupcem jmenovaným soudem a jedná se o tzv. zastoupení přímé, tj. opatrovník jedná jménem zastoupeného a na jeho účet.

Právní rámec kolizního opatrovnictví dítěte je dán především ustanovením § 892 odst. 3 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (OZ), podle kterého rodič nemůže dítě zastoupit, jestliže by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi ním a dítětem nebo mezi dětmi týchž rodičů. V takovém případě jmenuje soud dítěti opatrovníka. Podstatou tohoto zastoupení je tedy zajistit dítěti **nestranného a nezávislého** zástupce, který bude jednat jeho jménem v situacích, kdy je obava, že rodiče dítěte nebudou plnit svou roli zákonných zástupců řádně, respektive nezávisle, neboť je mezi nimi a dítětem hrozba střetu, nebo je hrozba střetu mezi sourozenci stejných rodičů. Ještě více je pak zjevné, že rodič není vhodným zástupcem dítěte, pokud takový střet nejen hrozí, ale již k němu došlo.

Kolizní opatrovník (KO)

- je jmenován soudem v případech, kdy hrozí potenciální střet zájmů zákonných zástupců dítěte (rodičů) se zájmy dítěte
- je přímým zástupcem – jedná jménem zastoupeného a na jeho účet

Kolizní opatrovník může být opatrovníkem **„hmotněprávní“** nebo **„procesněprávní povahy“**. Zjednodušeně lze říci, že kolizní opatrovník hmotněprávní povahy je opatrovníkem, který má za úkol za dítě učinit určité právní jednání upravené hmotným právem, typicky OZ, a procesněprávní opatrovník je takový, který za dítě činí úkony v soudním řízení, tj. takový, který jej zastupuje v řízení před soudem.

Pro správné pochopení toho, jaká je konkrétní role kolizního opatrovníka v tom kterém případě, je důležité, jak je jeho **úloha vymezena v předmětném soudním rozhodnutí, kterým byl opatrovník jmenován**. **Výrok soudního rozhodnutí** definuje roli kolizního opatrovníka v civilním soudním řízení.

KO může být hmotněprávní (právní jednání upraveno hmotným právem, typicky OZ) nebo procesněprávní povahy (zastupování dítě v řízení)

- úloha vymezena zadáním od soudu – jmenování KO – výrok soudního rozhodnutí vymezuje úkoly a povahu KO

4.1.2. Prameny práva pro výkon kolizního opatrovnictví

Protože opatrovník zastupuje dítě v soudním řízení, jehož průběh je dán právními normami, a v jeho rámci realizuje práva a povinnosti dítěte, které z těchto norem vyplývají, je pro něj znalost takových právních norem velmi důležitá. Níže je uveden **základní přehled předpisů, které opatrovník při své práci může využívat**.

Právními předpisy nejvyšší právní síly jsou **mezinárodní úmluvy**, kterými je Česká republika vázána, a dále normy ústavní povahy:

- **Úmluva o právech dítěte (ÚPD), sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.**

  Článek 3 odst. 1: ***„Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.“*** Zájem dítěte je proto v rámci řešení rodičovských konfliktů základním prvkem, který je třeba zohledňovat. Zastupuje-li dítě kolizní opatrovník, je pak především jeho úlohou, **aby byl zájem dítěte reflektován**. Velmi důležitý v rámci ÚPD je také **článek 12**, který se týká právě účasti dítěte v civilním soudním řízení, neboť v jeho rámci jsou formulována tzv. **participační práva dítěte**. V neposlední řadě je třeba v rámci ÚPD zmínit **článek 7 odst. 1**, který obsahuje právo dítěte znát svůj původ a zní ***„Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.“***

- **Úmluva o výkonu práv dětí (ÚVPD), sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb.m.s.**

  V rámci této Úmluvy jsou důležitá především ustanovení o procesních právech dítěte, tj. články **3 až 15**.

- **Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (EÚLP), sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.**

  V jejím rámci má pro rodičovské konflikty význam především článek 8 EÚLP, který upravuje ***právo na respektování rodinného a soukromého života. V souladu s ním má každý právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.***

- **Ústava České republiky (ústavní zákon č. 1/1993 Sb.) a Listina základních práv a svobod (LZPS, usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.)**

  V jejich rámci je třeba vyzdvihnout především **článek 32 LZPS**, podle něhož ***rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. … Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva. Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu.*** Pro účely ochrany práv dítěte v soudním řízení jsou dále důležité **čl. 36 LZPS**, který upravuje **právo na soudní ochranu, čl. 37 odst. 2 LZPS** garantující **právo na právní pomoc**, **článek 37 odst. 3 LZPS** zaručující **rovnost účastníků řízení** a **článek 38** upravující **zásadu zákonného soudu a zákonného soudce**.

Nejvíce norem potřebných pro výkon kolizního opatrovnictví je v předpisech zákonné povahy. Pro kolizního opatrovníka jsou pak užitečné především:

- **zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (OZ)**

  OZ představuje základní kodex soukromého práva v České republice. Pro kolizního opatrovníka jsou důležité především část první, která obsahuje obecná ustanovení, a objasňuje tedy především základní pojmy, jako jsou **právní osobnost, svéprávnosti, právní jednání, zastoupení, opatrovnictví** apod. a část druhá upravující **rodinné právo**.

- **zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (ZŘS)**

  ZŘS již představuje **předpis procesněprávní povahy**, tj. předpis upravující řízení před soudem. V jeho rámci jsou upravena především **řízení tzv. nesporné povahy, tj. řízení, jejichž účelem je úprava poměrů osob do budoucna**. Tato řízení jsou charakteristická veřejnoprávním prvkem v podobě zájmu státu na jejich průběhu, tzv. vyšetřovací zásadou, tj. odpovědností soudu za to, že potřebné informace budou zjištěny, a absencí zásady odpovědnosti za výsledek při rozhodování o náhradě nákladů řízení. Nespornými řízeními jsou právě typicky řízení, která upravují postavení nezletilého dítěte, tj. řízení ve věcech péče o nezletilé, řízení o určení a popření rodičovství a řízení ve věcech osvojení. ZŘS je však z hlediska civilněprocesního práva předpisem speciální povahy, který upravuje toliko odchylky od obecných pravidel ovládajících civilní soudní řízení. Proto je třeba v hojné míře využívat také

- **zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (OSŘ)**

  Tento předpis představuje **základní kodex civilněprocesního práva**. V jeho rámci je upraveno postavení soudu a účastníků při řízení, jeho průběh, opravné prostředky a také výkon rozhodnutí. Pro exekuci listiny, která naplňuje atributy titulu pro výkon rozhodnutí (exekuci) je možné v některých případech užít také

- **zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti a o změně dalších zákonů (EŘ)**

V rámci veřejnoprávních předpisů je třeba mít na paměti zejména

- **zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (ZSPOD)**

  Tento zákon je v rámci veřejného práva z hlediska péče o děti jedním z nejdůležitějších. Vymezuje základní charakteristiku sociálně-právní ochrany dětí, stanoví, kdo jsou orgány odpovědné za její realizaci a jaké úkoly při ní mají plnit. Sociálně-právní ochranou se podle tohoto zákona rozumí ***ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení k obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.*** Sociálně-právní ochrana má působit na děti, které jsou považovány za děti ohrožené podle § 6 ZSPOD.

Do výčtu zákonů by patřily ještě další, které souvisí s výkonem kolizního opatrovnictví, nevztahují se však k situaci rozvodu či rozchodu rodičů, na které se v této metodice omezujeme, proto nejsou dále uvedeny.

Nejdůležitější národní právní předpisy pro výkon KO

- Ústava České republiky (ústavní zákon č. 1/1993 Sb.) a Listina základních práv a svobod (LZPS, usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.)
- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (OZ), zejména část první, obecná (právní osobnost, svéprávnosti, právní jednání, zastoupení, opatrovnictví apod.) a dále část druhá upravující rodinné právo
- zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství
- zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (ZŘS)
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (OSŘ)
- zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti a o změně dalších zákonů (EŘ)
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (ZSPOD)
- zákon č. 301/2000 Sb., o jménu a příjmení
- zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů
- zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách
- zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

Nejdůležitější mezinárodní právní předpisy

- Úmluva o právech dítěte (ÚPD), sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.
- Úmluva o výkonu práv dětí (ÚVPD), sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb.m.s.
- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (EÚLP), sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.

4.2. Základní právní pojmy a instituty v oblasti rodinněprávních vztahů

V této kapitole jsou objasněny základní souvislosti kolizního opatrovnictví z hlediska rodinného práva. Jak vyplývá z předcházející kapitoly, základní úprava je obsažena v OZ. S problematikou kolizního opatrovnictví souvisí zejména komplex povinností a práv označovaný jako **rodičovská odpovědnost**, z jejíhož obsahu vyplývá, že rodiče jsou zákonnými zástupci dítěte. Kolizní opatrovník pak dítě zastupuje v situaci, kdy rodiče dítě zastoupit nemohou.

4.2.1. Obecně o povinnostech a právech rodičů

Povinnosti a práva rodičů spojená s osobností dítěte

Povaha některých povinností a práv rodičů má statusovou povahu, týká se obecně osobního stavu dítěte. Patří sem povinnost a právo rodičů určit dítěti jméno a příjmení, právo dát souhlas k jeho osvojení, právo na určení rodičovství a právo popřít rodičovství.

Matce vznikají porodem dítěte, otci na základě jedné z domněnek otcovství. Zánik povinností a práv je vázán na dosažení zletilosti dítěte (§ 856 OZ). Ale není tomu tak vždy. Výjimku tvoří právo rodičů určit otcovství na základě druhé a třetí domněnky, které mají i poté, co dítě nabude zletilosti, a dále právo popřít otcovství, které za určitých okolností může být realizováno i poté, co dítě nabude zletilosti (§ 792 a § 793 OZ).

Rodičovská odpovědnost

Nejobsáhlejší část povinností a práv rodičů k dítěti nazýváme rodičovskou odpovědností (§ 858 a násl. OZ), v podrobnostech viz dále. Do rodičovské odpovědnosti patří i povinnost a právo rodičů zastupovat dítě. Rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a zaniká v den, kdy dítě nabude plné svéprávnosti.

Vyživovací povinnost

Vyživovací povinnost rodičů k dítěti a jí odpovídající právo dítěte na výživné vůči rodičům (§ 859 a 910 a násl. OZ) má ryze majetkovou povahu. Její existence není vázána na věk ani na svéprávnost dítěte či rodiče, ale odvíjí se od toho, zda rodič s ohledem na své možnosti, schopnosti a majetkové poměry je schopen výživné poskytovat, vždy s ohledem na potřeby dítěte. Vyživovací povinnost je nezávislá na rodičovské odpovědnosti, má ji i rodič, který byl například rodičovské odpovědnosti zbaven.

4.2.2. Rodičovská odpovědnost

Obecně

Středobodem právní úpravy vztahů mezi rodiči a dětmi je existence právního institutu, který upravuje nejdůležitější povinnosti a práva ve vztahu k dítěti. Rodičovství je přirozený vztah, který stát nepropůjčuje rodičům, pouze stanovuje způsob jeho výkonu, zejména s ohledem na ochranu zájmů a osoby dítěte. Pojmem odpovědnost zákon zdůrazňuje příkaz náležité péče ve vztahu k dítěti, zejména aktivní působení rodičů na dítě. Pojem náležité péče nelze vyložit jen jako osobní péči. Jde o péči ve vztahu k osobě dítěte, jeho

výchovu, ale i o péči řádného hospodáře při správě jmění dítěte či řádné a účinné zastupování dítěte. **Institut rodičovské odpovědnosti v sobě spojuje dva rozměry, jednak ochranu nezletilého dítěte a jednak realizaci samotného rodičovství.** Zákon vymezuje souhrn povinností a práv, která tvoří obsah institutu rodičovské odpovědnosti. Rodičovskou odpovědnost mají rodiče jen ve vztahu k nezletilému dítěti, protože z povahy tohoto ochranného institutu vyplývá, že chrání dítě, které si z důvodu nízkého věku a vyspělosti není schopno samo obstarávat své záležitosti a realizovat své zájmy. Okamžikem nabytí zletilosti se mladý dospělý stane plně odpovědným za své jednání a za ochranu svých zájmů.

Vysvětlující poznámka:

Zletilost se nabývá dosažením osmnáctého roku věku, uzavřením manželství ve věku 16–18 let či rozhodnutím soudu o přiznání plné svéprávnosti (§ 37 OZ). Rodičovská odpovědnost zaniká také osvojením dítěte, neboť ke dni právní moci rozhodnutí o osvojení vzniká rodičovská odpovědnost osvojitelům dítěte.

Z ústavního principu rovnosti muže a ženy vyplývá, že rodičovská odpovědnost za splnění zákonných podmínek náleží oběma rodičům. Rodičem dítěte je nutné rozumět matku a otce, kteří jsou jako rodiče zapsáni v matrice, bez ohledu na to, podle které domněnky bylo otcovství určeno, a bez ohledu na skutečnost, zda jsou genetickými rodiči dítěte. Česká právní úprava nerozlišuje mezi dětmi narozenými v manželství a mimo manželství a upravuje vztahy mezi rodiči a dětmi bez ohledu na existenci manželství, tj. bez ohledu na to, zda rodiče dítěte jsou manželi, jsou rozvedeni či nikdy manželi nebyli. Rodiče se nemohou své rodičovské odpovědnosti vzdát ani ji převádět na třetí osobu. Rodič ovšem nemusí všechny povinnosti a práva vykonávat vždy osobně, například může svěřit osobní péči o dítě prarodiči o prázdninách. Nicméně se nezbavuje odpovědnosti za výkon této povinnosti, tedy musí zabezpečit odpovídající péči o dítě vykonávanou třetí osobou.

Rodičovská odpovědnost vzniká:

- matce porodem
- otci na základě jedné z domněnek otcovství

Zaniká:

- když dítě nabyde plné svéprávnosti:
- dosažením věku 18 let
- dítě uzavře manželství ve věku 16–18 let
- rozhodnutím soudu o přiznání plné svéprávnosti
- osvojením dítěte (jiným dospělým)

Výkon rodičovské odpovědnosti

Zákon upravuje, že nositelem rodičovské odpovědnosti, resp. povinností a práv z ní vyplývajících, je každý rodič, ledaže jí byl soudem zbaven (§ 865 OZ). Stanoví, že nositelem rodičovské odpovědnosti je i rodič nezletilý a rodič omezený soudem ve svéprávnosti. Tito rodiče však nemohou neomezeně rodičovskou

odpovědnost ve vztahu k dítěti vykonávat (realizovat). Jde-li tedy o rodiče nezletilé a ne plně svéprávné pro duševní poruchu, zákon obsahuje zvláštní pravidla. S ohledem na zásadu nejlepšího zájmu dítěte a jeho blaha zákon upravuje pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti. Je tak stanoveno, že výkon rodičovské odpovědnosti:

a) nezletilého ne plně svéprávného rodiče je až do doby, kdy nabude plnou svéprávnost, pozastaven ve všech povinnostech a právech s výjimkou výkonu povinnosti a práva péče o dítě a osobního styku, nicméně soud může vzhledem k osobě rodiče rozhodnout, že výkon povinnosti a práva péče o dítě se pozastavuje až do doby, kdy rodič nabude plnou svéprávnost;

b) rodiče, jehož svéprávnost byla v oblasti rodičovské odpovědnosti ke konkrétnímu dítěti omezena, je po dobu omezení jeho svéprávnosti pozastaven ve všech povinnostech a právech. Také v tomto případě může soud rozhodnout jinak, tedy tak, že se rodiči vzhledem k jeho osobě zachovává výkon povinnosti a práva péče o dítě a osobního styku s dítětem.

Příklad

Sedmnáctiletá Alice porodila chlapečka Tomáše, otcovství nebylo určeno. Alice bydlela u rodičů. Poručníky Tomáše byli jmenováni rodiče Alice a takto se stali zákonnými zástupci dítěte. Výkon rodičovské odpovědnosti Alice je pozastaven. Alice však je schopná se o dítě osobně starat. Proto každodenní péči o dítě, jeho krmení, přebalování apod. vykonává sama. Jakmile dosáhne věku 18 let, stane se i zákonnou zástupkyní svého dítěte.

Soudní zásahy do rodičovské odpovědnosti

Vedle toho jsou u plně svéprávných rodičů možné soudní zásahy do rodičovské odpovědnosti či jejího výkonu. Jednotlivé druhy soudních zásahů se odlišují důvody (objektivní, subjektivní), intenzitou a také účelem. Toto odlišování je naprosto důvodné, neboť umožňuje zohlednit různé situace v rodině:

a) pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti je upraveno ve vazbě na objektivní překážky na straně rodiče, resp. rodičů (§ 869 OZ);

b) omezení rodičovské odpovědnosti nebo jejího výkonu je mírnějším a dílčím opatřením, které je vázáno na subjektivní problémy na straně rodiče, resp. rodičů dítěte (§ 870 OZ), použije se v situacích, kdy rodič nevykonává rodičovskou odpovědnost řádně;

c) zbavení rodičovské odpovědnosti je výjimečným řešením situace dítěte, jestliže jeho rodič zneužívá rodičovskou odpovědnost nebo její výkon anebo rodičovskou odpovědnost nebo její výkon závažným způsobem zanedbává (§ 871 odst. 1 OZ) anebo je zde vazba na trestnou činnost rodiče (§ 871 odst. 2 OZ).

Obsah rodičovské odpovědnosti

Obsahem rodičovské odpovědnosti jsou všechny povinnosti a práva spočívající:

- **v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,**
- **v ochraně dítěte,**
- **v udržování osobního styku s dítětem,**
- **v zajišťování jeho výchovy a vzdělání,**

- **v určení místa jeho bydliště,**
- **v jeho zastupování a**
- **ve spravování jeho jmění.**

Péče o dítě, jeho ochrana a výchova, osobní styk s dítětem

Nejdůležitější povinností a právem rodičů je **zabezpečení vhodného místa pro život dítěte**, starost o **něj a jeho ochrana**. Zákon demonstrativně přesněji vymezuje, co je třeba pod rodičovskou péči podřadit. Jde zejména o **péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj**. Pojem péče je tedy chápán šířeji než jen osobní péče o dítě. Péči o dítě, jeho ochranu a výkon výchovy či dohled nad dítětem mohou rodiče svěřit jiné osobě. Prakticky jde o situace, kdy o dítě pečuje babička o prázdninách či vedoucí na táboře. Těmto osobám rodiče předávají osobní péči a pouze v rámci osobní péče i část výchovy, ochrany a dohledu nad dítětem. Nad rámec osobní péče péči o dítě v širším slova smyslu vykonávají i nadále rodiče. **Péčí v nejširším slova smyslu proto rozumíme rozhodování o dítěti:** rozhodování o **lékařské péči, o způsobu vedení života jako například trávení volného času, o náboženském směřování dítěte apod.** Péče o zdraví dítěte a jeho vývoj náleží i rodiči, který o dítě osobně nepečuje (po rozvodu či v situaci, kdy je dítě svěřeno do pěstounské péče či ústavní výchovy).

Osobní péči jako součást široké péče můžeme charakterizovat jako každodenní starání se o dítě a rozhodování v běžných záležitostech. Do osobní péče se dítě svěřuje po rozvodu rodičů (výlučná, střídavá, společná péče), v případě nemožnosti osobní péče rodičů o dítě se dítě svěří do osobní péče jiné osobě (svěřenectví, pěstounská péče, ústavní výchova). Listina základních práv a svobod také zdůrazňuje rodičovskou péči v článku 32 odst. 4 tak, že děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen na základě zákona a rozhodnutím soudu. Je třeba tím rozumět odloučení z osobní péče rodiče.

Pokud jeden z rodičů osobně pečuje o dítě, náleží druhému rodiči právo osobního styku s dítětem. Jen prostřednictvím osobního setkávání může rodič rozvíjet osobní vazbu a rodinný život s dítětem. Styk probíhá zejména na základě dohody rodičů, pokud se nejsou schopni dohodnout, rozhodne soud.

Pojem ochrana dítěte by neměl být zaměňován se sociálně-právní ochranou dětí, která reprezentuje veřejnoprávní prvek při zajišťování blaha dítěte. Rodiče jsou povinni poskytovat dítěti maximální ochranu před nepříznivými vlivy, ovšem vždy s vědomím výchovy k samostatnosti. Jde o ochrannou normu, která má zajistit individuální zájmy dítěte. Než bude dítě plně schopno odpovídajícím způsobem vyhodnocovat své chování, je povinností rodičů ho chránit a zabezpečit, aby nebylo vystaveno nebezpečí z důvodu své nezralosti.

S pojmem osobní péče a ochrana souvisí velmi úzce výchova dítěte, tedy výchovné působení rodičů na dítě. Zásadně výchovně působí na dítě rodič, který má současně dítě ve své osobní péči. Nicméně stejně výchovně může na dítě působit i rodič prostřednictvím osobního či jiného (telefonického) styku s dítětem, tedy i rodič, který dítě nemá svěřeno do osobní péče. Výchova dítěte znamená ovlivňování a vedení dítěte. Ve výchovném působení se velmi intenzivně odráží vliv požadavků společnosti. Na dítě lze například výchovně působit a být příkladem při dodržování právních a morálních norem, pravidel soužití, v otázkách ochrany životního prostředí, mezilidských vztahů apod. V problematice rozvoje osobnosti člověka a jeho výchovy jsou kromě rodičů zastoupeni i pedagogičtí pracovníci – učitelé, vychovatelé, vedoucí zájmových kroužků, psychologové, trenéři. Výchovný proces je živnou půdou pro utváření předpokladů zdárného vývoje, který se projeví nejen v současnosti, ale především v budoucnosti. Výchova by měla směřovat především k otevřenosti, ke kritičnosti, samostatnosti a tvořivosti. **Důležitá je při výchově emoční jistota, hodnotová stabilita, empatie a odpovědnost za vlastní jednání.** U každého dítěte je nutno zvolit adekvátní výchovný prostředek či výchovný styl.

Zákon zdůrazňuje, že rodič má být příkladem svým dětem (§ 884 OZ). Nejde pouze o proklamaci morálního charakteru, ale normu, která může mít konkrétní právní následek. Pokud osobní život a chování

rodiče jsou v rozporu s obecně uznávanými morálními normami, může to být důvodem pro různé zásahy do vztahů mezi rodiči a dětmi (např. omezení či zákaz styku takového rodiče s dítětem, může se to projevit při rozhodování o svěření dítěte do péče jednomu z rodičů, zbavení rodičovské odpovědnosti apod.)

Povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti jsou rodiče povinni vykonávat v zájmu dítěte (§ 875 odst. 1 OZ). Způsob výkonu těchto povinností a práv, tj. zejména řízení jednání dítěte, jeho výchova a péče, popř. výkon dohledu, je do značné míry závislý na věku dítěte, jeho rozumové vyspělosti, temperamentu apod. Oprávnění rodičů vynutit si určité chování dítěte, které zákon charakterizuje jako použití přiměřených výchovných prostředků, je závislé na věku dítěte a stupni jeho rozumového vývoje. Nicméně rodiče si musí být vědomi práva dítěte na zachování tělesné a duševní integrity. Výchovné prostředky pak lze použít jen v podobě a míře, která je přiměřená okolnostem, za nichž je nutné je použít. Výchovnými prostředky nemusí být jen negativní prostředky (sankce), výchovnými prostředky by se měly rozumět především prostředky aktivující a prevenční.

Zajištění vzdělání dítěte, určení místa bydliště

Tyto povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti jsme zařadili do zvláštní kapitoly, protože **jde o významné záležitosti dítěte, na kterých se rodiče musí dohodnout (§ 877 OZ)**. Pokud se nedohodnou, rozhodne na návrh rodičů soud.

Rodiče mají povinnost a právo zajistit vzdělání svého dítěte. Zajišťování vzdělání lze chápat ve dvou rovinách. Jednak jako odpovědnost rodičů za to, že dítě skutečně absolvuje povinnou školní docházku, jednak jako podporu dítěte ve studiu, pomoc při učení a přispění při výběru vhodné školy, zvolení oboru, který dítěti bude vyhovovat, pro který má dítě předpoklady, schopnosti a nadání, a bude tak schopné se ve zvoleném oboru v budoucnu pracovně uplatnit (§ 880 odst. 2 OZ).

Místem bydliště nezletilého dítěte se rozumí místo, ve kterém se podle rozhodnutí rodičů nebo rozhodnutí soudu (výjimečně i jiných skutečností) dítě po určitou dobu zdržuje a je tam sociálně integrováno, to znamená, že tam má své rodinné a sociální vazby, zejména zde navštěvuje školské zařízení, kde má mimoškolní aktivity, kamarády, ošetřujícího lékaře apod. Dalo by se říci, že je v nejlepším zájmu dítěte, aby bydliště dítěte a s tím spojené sociální vazby dítěte byly určitou stabilní konstantou v jeho životě. Dítě zásadně sdílí bydliště rodičů, v situaci, kdy rodiče společně nebydlí, buď určí dohodou bydliště dítěte u jednoho z rodičů, nebo tuto skutečnost určí soud. Na každé další změně bydliště jsou rodiče povinni se domluvit, jelikož jde o záležitost pro dítě významnou. **Žádný z rodičů není oprávněn jednostranně změnit místo bydliště dítěte, ani v případě, kdy má dítě svěřeno do péče.**

Zastupování dítěte

Rodiče zastupují dítě při právních jednáních, k nimž nemá dítě samo svéprávnost (§ 892 a násl. OZ). Pokud by dítě způsobilé bylo, vzhledem ke své rozumové a volní vyspělosti odpovídající jeho věku, jedná v právních vztazích samo (§ 31 OZ). Rodiče zastupují dítě společně, pokud se nedohodnou, rozhodne soud. Problematika zastoupení dítěte se může týkat jak osobních záležitostí dítěte (volba vzdělání, lékařský zákrok), tak majetkových záležitostí (zde jde o problematiku správy jmění dítěte). Zastoupení se může týkat právního jednání (kupní či darovací smlouvy – hmotněprávní zástupce) nebo soudního či správního řízení (například soudní řízení o svěření dítěte do péče, správní řízení o přijetí ke vzdělávání v základní škole). Tomuto dělení poté odpovídá i dělení kolizního opatrovnictví.

Jak již bylo objasněno v předcházející kapitole, rodič nemůže dítě zastoupit, pokud by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi ním a dítětem nebo mezi dětmi týchž rodičů. Je třeba znovu zdůraznit, že stačí možnost (potencionalita) kolize zájmů, nemusí k ní fakticky dojít (§ 892, 943 OZ). V těchto případech zastupuje dítě kolizní opatrovník. Opatrovníka může jmenovat jen soud v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé (§ 466

písm. g) ZŘS). **Soud uvede v rozhodnutí o jmenování opatrovníka zejména, proč je opatrovník jmenován, zda a jak je omezena doba, po niž má funkci vykonávat, a jaká jsou jeho práva a povinnosti (§ 945 OZ). Dříve než opatrovník přistoupí v zastoupení dítěte k právnímu jednání, ke kterému byl jmenován, zjistí stanovisko rodiče, a je-li to možné, i stanovisko dítěte (§ 946 OZ).**

Péče rodičů o jmění dítěte

Rodiče mají povinnost a právo zastupovat dítě v majetkových záležitostech, zejména pečovat o jmění dítěte, a to s péčí řádného hospodáře (§ 896 OZ). Jelikož správa jmění dítěte může být záležitost komplikovaná, zákon stanoví předpoklad nutnosti vyžádat si souhlas soudu k právním jednáním, která rodiče za dítě činí. Výjimku z této povinnosti tvoří pouze běžné záležitosti a záležitosti zanedbatelné majetkové hodnoty. Zejména je třeba souhlas soudu k právním jednáním, kterými dítě nabývá nemovitou věc nebo s ní jinak nakládá nebo poskytuje či nabývá dar nebo dědictví apod. (§ 898 OZ). Vše, co rodiče nakládáním se jměním dítěte získají, nabývá do svého vlastnictví dítě bez ohledu na svůj věk. Jakmile dítě nabude plné svéprávnosti, jsou rodiče povinni mu jeho jmění, které spravovali, odevzdat.

4.2.3. Postavení dítěte ve vztahu rodič – dítě

Dítě je příjemcem a od určitého stupně vývoje i spolutvůrcem rodičovského rozhodování. V tomto postoji se projevuje trend respektujícího přístupu k dětem. Naučit se respektovat ostatní je možné pouze tak, že samo dítě a jeho osobnost je respektována. S rozvíjejícími se schopnostmi dítěte můžeme hovořit i o partnerském přístupu k dítěti, vždy ovšem s vědomím hranic, které stanoví rodiče. V žádném případě dítě není pouhým objektem výkonu rodičovské nadřazenosti. Hovoří se o postavení dítěte ve vztahu k rodičům jako o postavení slabšího subjektu, a to z důvodu věku, biologické a sociální nezralosti. Proto zákon stanoví základní hranice výkonu rodičovské odpovědnosti, a to tak, že co se týče osoby dítěte, vykonávají ji rodiče způsobem a v míře odpovídající stupni vývoje dítěte (§ 880 OZ).

Dítě je osobnost nadaná nejen právy, ale i povinnostmi. Žije-li dítě s rodiči v rodinné domácnosti, má povinnost se podílet na péči o chod domácnosti (§ 886 OZ). Zejména se podílí vlastní prací a případně, má-li vlastní příjem, i peněžními prostředky.

Nejlepší zájem dítěte

Zájem dítěte je neurčitý pojem, který je různě aplikován v různých kulturních, sociálních nebo náboženských podmínkách. Současně jde o základní zásadu ve věcech, které se týkají dítěte, **jde o klíčovou zásadu pro výklad právních norem a jejich aplikaci**. Nejlepší zájem dítěte náleží k základním právům dítěte upraveným v Úmluvě o právech dítěte. Není možné obecně říci, co je v zájmu dítěte, tento imperativ **musí být v konkrétním případě vyložen a odůvodněn**. Nelze ani vytvořit univerzální souhrn kritérií nebo možných řešení určujících zájem dítěte pro konkrétní životní situace. Zájem dítěte může být v konfliktu se zájmy jiných subjektů (zejména rodičů). Zájem dítěte je nutné interpretovat jako zájem na jeho rozvoji, ochraně a participaci (vhodné formy zapojení se do řízení).

Z pohledu ochrany nejlepšího zájmu dítěte lze říci, že účelem všech rozhodnutí rodičů, jakož i všech státních intervencí je dosažení nejlepších možných výsledků pro rozvoj každého dítěte, přičemž je nezbytné brát v úvahu jedinečnost každého dítěte. Zajištění základních potřeb dítěte a jeho komfortu v konkrétní situaci je nezbytnou podmínkou zajištění jeho nejlepšího zájmu. Velkou výzvou je ovšem proces zjištění, jaká úprava rodinného života je v nejlepším zájmu dítěte. Výbor OSN pro práva dítěte se v Obecném komentáři č. 14 (2013) pokusil o výčet nejdůležitějších kritérií pro určení nejlepšího zájmu dítěte. Patří k nim zejména zjištění názoru dítěte, identita dítěte, zachování rodinného prostředí a navázaných vztahů, péče, ochrana a bezpečí dítěte,

zvláštní zranitelnost dítěte, právo dítěte na péči o zdraví a právo dítěte na vzdělání. Při posuzování nejlepšího zájmu dítěte je třeba jednotlivá práva dítěte poměřovat vzájemně a hledat řešení přiměřené dané situaci. **Hledá se tedy vhodné a potřebné řešení pro dítě v kontextu celé rodinné situace.** Mělo by jít o co nejtrvalejší řešení tak, aby poměry dítěte byly stabilní.

4.3. Dítě v civilním soudním řízení

4.3.1. Procesní subjektivita a procesní způsobilost dítěte

Dítě může být v civilním soudním řízení v roli nejen účastníka, ale i např. svědka. Není vyloučeno, aby se nezletilý šel podívat na soudní jednání i jako veřejnost, pokud by však takto nezletilý mohl rušit důstojný průběh jednání, může soud jeho účast při jednání odepřít. Svědecká výpověď nezletilého jako klasický „důkazní prostředek", kterým se pouze prokazují tvrzené skutečnosti (např. pokud byl nezletilý svědkem dopravní nehody), se provádí v civilním soudním řízení velmi výjimečně.

Vysvětlující poznámka

Tuto svědeckou výpověď je třeba odlišovat od výslechu nezletilého, který je prostředkem zjištění názoru dítěte. K tomu viz níže.

Každého účastníka civilního soudního řízení charakterizují dva základní atributy, a to **procesní subjektivita** neboli způsobilost být účastníkem řízení a **procesní způsobilost** neboli způsobilost před soudem samostatně jednat. Procesní subjektivita určuje toho, kdo vůbec může v civilním soudním řízení vystupovat jako strana řízení (ve sporném procesu) nebo jako jeho účastník v procesu nesporné povahy. Neboli vymezuje toho, kdo je způsobilý být v procesním právu nositelem práv a povinností. Nositeli procesní subjektivity jsou fyzické a právnické osoby, tj. nositelé právní osobnosti, výjimečně jimi mohou být i ti, kteří nejsou nositeli právní osobnosti, pokud jim zákon způsobilost být účastníkem civilního soudního řízení přizná. Takto je přiznána procesní subjektivita např. státnímu zastupitelství.

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že nezletilý má jako člověk způsobilost být účastníkem civilního soudního řízení. Tuto způsobilost stejně jako svou právní osobnost nabývá narozením a ztrácí ji smrtí. Procesní subjektivitu má i dítě již počaté, tzv. nasciturus, za předpokladu, že se narodí živé a účast na řízení je v jeho zájmu.

U nezletilých je z hlediska práva mnohem zajímavější otázka jejich procesní způsobilosti, tj. jejich schopnosti samostatně jednat před soudem. Především je nutné objasnit, že přesvědčení zejména laické veřejnosti, že kdo není plně svéprávný, ten nemůže před soudem jednat samostatně, je mýtem, který právní úpravě vůbec neodpovídá. Základní pravidlo procesní způsobilosti je nyní zakotveno v § 20 OSŘ, který

procesní způsobilost upravuje tak, že každý může v řízení samostatně jednat v tom rozsahu, v jakém je svéprávný. Schopnost samostatně jednat před soudem odpovídá míře svéprávnosti člověka. Z logiky věci tedy platí, že ten, kdo má plnou svéprávnost, má i plnou procesní způsobilost. Současně to ale také obecně znamená, že ten, kdo má svéprávnost v určitém rozsahu, může v tomto rozsahu také jednat před soudem.

Nezletilí jsou svéprávní podle jejich individuální míry rozumové a volní vyspělosti. Tj. obecně platí, že pokud má nezletilý dostatečnou mentální úroveň na nějaké právní jednání, je pak podle § 20 OSŘ i nositelem procesní způsobilosti k tomu, aby uplatňoval nárok z něj. Protože ale soudní řízení vůbec není jednoduché a nezletilý by se v něm mohl ztratit, může v těchto případech předseda senátu podle § 23 OSŘ rozhodnout, že musí být nezletilý, který by jinak mohl jednat samostatně, i tak v řízení zastoupen.

4.3.2. Dítě jako účastník řízení (Participační práva dítěte)

Úvodem

Dítě má stejně jako jakýkoli jiný účastník řízení tomuto postavení odpovídající práva a povinnosti. Základními povinnostmi účastníků v civilním soudním řízení jsou především povinnost tvrzení a povinnost důkazní, tj. povinnost tvrdit rozhodné skutečnosti a povinnost tyto tvrzené skutečnosti také dokazovat, která se projevuje v povinnosti navrhovat důkazní prostředky. Tyto povinnosti plní za dítě, které je zastoupeno, jeho zástupce; v případě, že je zastoupeno kolizním opatrovníkem, plní je kolizní opatrovník. V rámci dokazování se pak v civilním soudním řízení rozlišují i břemena, která můžeme charakterizovat jako odpovědnosti účastníka za to, že se soud dozví rozhodné skutečnosti (břemeno tvrzení), a za to, že mu budou rozhodné skutečnosti prokázány důkazními prostředky, které účastník navrhuje (břemeno důkazní). Tato břemena však mají reálně význam pouze ve sporném soudnictví probíhajícím podle OSŘ. **V rámci nesporného soudnictví se uplatní vyšetřovací zásada, odpovědnost za zjištění skutkového stavu je na soudu, a účastník proto nemůže být v řízení z důvodu neunesení jeho důkazního břemene neúspěšný.**

Vedle výše uvedených základních povinností účastníka má každý účastník celou řadu práv a povinností dalších. Je možné jmenovat **povinnost dostavit se na předvolání k soudu, povinnost vypovídat**, která platí právě jen pro nesporné soudnictví, **povinnost podrobit se znaleckému dokazování, právo na nahlédnutí do spisu, právo na účast při jednání, právo klást dotazy svědkům či účastníkům při výslechu a právo činit tzv. dispoziční úkony, tj. úkony, kterými je nakládáno řízením nebo jeho předmětem**, pokud toto právo není zákonem omezeno nebo vyloučeno, apod. V případě nezletilých se předpokládá, že tato práva bude realizovat právě jejich zástupce. Někdy je nezbytné, aby povinnost splnil přímo sám účastník, proto platí i pro nezletilého, že je-li předvolán, musí se dostavit, pokud je třeba právě u něj např. odebrat genetický materiál znalcem, musí to splnit přímo nezletilý apod. Obdobně pak samozřejmě platí, že může sám nezletilý realizovat i práva, např. může se jít podívat do soudního spisu, pokud je k tomu dostatečně rozumově a volně vyspělý, či se může, ledaže by to soud odepřel podle § 116 OSŘ, účastnit soudního jednání apod.

Participační práva dítěte

V souvislosti s účastí nezletilého v civilním soudním řízení se hovoří také o jeho tzv. participačních právech. Obecně se jedná o **práva související s jeho „aktivní účastí" na řízení, neboť platí, že nezletilý nemá být objektem, ale má být subjektem řízení**, které se jej dotýká. Participační práva dítěte mají svůj právní základ v článku 12 ÚPD, v souladu se kterým *„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž*

způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.“ Práva dítěte v řízení jsou pak dále rozvedena také v ÚVPD, a to zejména v článcích 3 a násl. Jako velmi výstižný uvádíme článek 3 ÚVPD, který jasně určuje, co má být pod participačními právy dítěte rozuměno. Tento článek zní: *„Dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká,* ***zaručena následující práva nebo bude mít možnost se těchto práv domáhat:***

a) dostávat příslušné informace,

b) být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor,

c) být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru a o možných důsledcích jakéhokoliv rozhodnutí.“

Právě z důvodu této právní úpravy se proto někdy uvádí, že participační práva dítěte konkrétně znamenají právo dítěte vyjádřit svůj názor a právo dítěte na potřebné informace o soudním řízení, které se ho týká. Právo vyjádřit názor a právo na informace však od sebe není možné striktně oddělovat, neboť jsou na sebe vzájemně navázána. Pro přehlednost je rovněž uvádíme odděleně, ale považujeme za nutné zdůraznit, že **pokud soud pouze poskytne dítěti právo vyjádřit názor, ale neposkytne mu potřebné informace, stejně tak, pokud mu sice poskytne informace, ale neposkytne mu právo vyjádřit názor, je takový postup soudu nesprávný.**

Právo dítěte vyjádřit názor

Právo dítěte vyjádřit názor můžeme chápat jako právo dítěte vyjevit své stanovisko, tj. to, co si o předmětu řízení myslí. Jeho realizace nesmí vést k tomu, že je prostřednictvím postupů soudu dítě nežádoucím způsobem vtaženo do případného konfliktu jeho rodičů, proto je třeba zdůraznit, že se jedná o právo, a nikoli povinnost. Způsob zjištění názoru dítěte je upraven v § 100 odst. 3 OSŘ, bohužel tato úprava není zcela šťastná. Podle ní má soud zjistit názor dítě především výslechem dítěte.

Vysvětlující poznámka

Zde se jedná o specifický výslech, nejde o „klasický důkazní prostředek“ v podobě svědecké výpovědi nebo i výpovědi účastníka, ale o formu získání názoru dítěte.

Zjevnou představou zákonodárce je, že bude názor dítěte získávat přímo soudce, který vede celé řízení. Výslech je možné provést bez přítomnosti dalších osob, pokud lze očekávat, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě tak, aby nevyjádřilo svůj názor. Dítě má právo si s sebou na rozhovor vzít důvěrníka, jeho přítomnost může soud vyloučit jen, pokud by jeho přítomnost mařila účel výslechu.

Předpokladem vedení rozhovoru s dítětem by u soudce měla být zvláštní průprava, tj. alespoň základní informace o psychologii dítěte. Za tímto účelem podstupují opatrovničtí soudci školení v rámci Justiční akademie. I přesto však vzniká především poslední dobou v praxi řada otazníků, zda to má být právě soudce, kdo má s dítětem hovořit, zda není vhodnější, aby s dítětem hovořila jiná osoba, která bude mít pro komunikaci s dítětem lepší vzdělání, respektive zkušenosti a dovednosti. Právě z těchto důvodů se praxe od znění § 100 odst. 3 OSŘ odklání a soudce provádí rozhovor s dítětem jen v minimálním množství případů. Využívá se tak dalších možností, jež z § 100 odst. 3 OSŘ vyplývají, a fakticky se přehlíží to, že v zákonné úpravě jsou tyto možnosti podmíněny „výjimečnými“ okolnostmi. **V převážné většině případů zjišťuje proto názor dítěte soud prostřednictvím zástupce dítěte, zpravidla kolizního opatrovníka**, případně též rodiče. Názor je možné zjistit také prostřednictvím znaleckého posudku nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Velký důraz je přitom třeba klást také na podmínku, že musí jít o dítě, které je schopno formulovat své názory. V české praxi převládá přesvědčení odkazující na ustanovení § 867 OZ, který upravuje zjištění názoru dítěte ve věcech týkajících rodičovské odpovědnosti tak, že je právem stanovena věková hranice 12 let pro to,

aby byl zjištěn názor dítěte. Tak tomu není. Ustanovení § 876 OZ zní: *„(1) Před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, poskytne soud dítěti potřebné informace, aby si mohlo vytvořit vlastní názor a tento sdělit. (2) Není-li podle zjištění soudu dítě schopno informace náležitě přijmout nebo není-li schopno vytvořit si vlastní názor nebo není-li schopno tento názor sdělit, soud informuje a vyslechne toho, kdo je schopen zájmy dítěte ochránit, s tím, že se musí jednat o osobu, jejíž zájmy nejsou v rozporu se zájmy dítěte; o dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. Názoru dítěte věnuje soud patřičnou pozornost.“* Obsahuje tedy pouze vyvratitelnou právní domněnku, tj. zakládá domněnku, podle které dítě starší 12 let už je schopno být vyslechnuto a sdělit svůj názor, což však neznamená, že tomu tak nemůže být u dítěte mladšího, nebo naopak že nemůže jít o dítě, které ani ve věku 12 let k výslechu vyspělé není. Platí proto, že každý případ je třeba posoudit individuálně a způsob zjištění názoru přizpůsobit konkrétním možnostem daného dítěte.

Vysvětlující poznámka

Stejně to ostatně řekl také Ústavní soud ve svém stěžejním rozhodnutí, nálezu sp. zn. II.ÚS 725/18 ze dne 8. 10. 2018, kdy vymezil, že „právo dítěte být slyšeno v záležitosti, která se jej týká, podle čl. 12 Úmluvy o právech dítěte není obecně vázáno na žádný věkový limit dítěte; konkrétní podoba jeho realizace nicméně vždy musí reflektovat věk, vyspělost a nejlepší zájem dítěte.“

Je-li zjištění názoru úlohou kolizního opatrovníka, sdělí opatrovník zjištěný názor písemně nebo formou ústního vyjádření přímo u soudního jednání.

Právo dítěte na informace

Další komponenty participačních práv dítěte je možné souhrnně vymezit jako právo nezletilého na potřebné informace. Výše uvedené již naznačilo, že se jedná jak o informace o probíhajícím řízení a jeho podstatě, které jsou relevantní především pro vyjádření názoru nezletilého, tak o informace o důsledcích vyjádření názoru nezletilého a o výsledcích řízení. Kolizní opatrovník by měl dítěti vysvětlit, jak se bude dále s jeho názorem či přáním nakládat, a ujistit ho, že nezodpovídá za rozhodnutí. Stejně tak informace o výsledku řízení a vysvětlení konkrétních dopadů na život dítěte je součástí informační povinnosti. Kolizní opatrovník by měl dítě informovat ústně. U větších dětí lze zvolit písemnou formu, např. dopis. Ten může dítěti, tak jako se to děje v některých případech např. ve Velké Británii, zaslat i soudce samotný.

5. Úloha KO coby člena interdisciplinárního týmu

V některých soudních regionech ČR (vždy v rámci regionu okresního soudu) je aplikována interdisciplinární spolupráce. V současné době (leden 2020) je okolo 30 soudů, u nichž se můžeme s tímto přístupem a postupem setkat. Jde o koordinovaný postup, v němž mají jednotlivé profese jasně vytýčenou svou roli. V současném systému bývá kolizním opatrovníkem ustanovován OSPOD, který v interdisciplinární spolupráci vystupuje zpravidla ve dvojí roli. Jednou jako poskytovatel základní edukace rodičům (v rámci sociálně-právního poradenství a preventivní činnosti) a podruhé jako kolizní opatrovník dítěte. V některých soudních regionech přebírají úlohu edukace rodičů neziskové organizace nebo poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy a poskytují ji formou skupinového setkání či semináře.

Do jaké míry by měl KO poskytovat edukaci rodičům, jsme uvedli v kapitole Práce s rodiči. Jak by mohla v budoucnu vypadat role samostatného KO v rámci interdisciplinární spolupráce, bude záviset na dalším vývoji. Rozhodujícími budou zejména tyto faktory:

- (povinná) edukace rodičů před rozvodem a kdo ji bude aplikovat
- pevné ukotvení soudních tajemníků – sociálních pracovníků na soudu a jejich úloha.

Jisté je, že by KO měl patřit k těm osobám, které iniciují zavedení interdisciplinární spolupráce, participují na jejím zavádění nebo podněcují její udržení. Taková spolupráce je vždy v zájmu dítěte a neustále narůstající počet nových interdisciplinárních týmů to potvrzuje. Stejně jako ostatní členové interdisciplinárních týmů musí k rodičům přistupovat dle jednotných principů:

- oběma rodičům náleží rodičovská odpovědnost
- ve většině případů jsou oba rodiče kompetentní pečovat o své dítě
- dítě oba své rodiče potřebuje a chce
- rozhodnutí o budoucím uspořádání života rozdělené rodiny patří do rukou rodičů (ne soudu)
- dohoda rodičů má vždy přednost před soudním rozhodnutím
- délku a průběh řízení přímo ovlivňují rodiče
- rodiče se nachází v krizové životní situaci – jejich chování tomu může odpovídat

Rodičovské kompetence jsou posuzovány dle:

- schopnosti uznat a respektovat druhého rodiče v jeho rodičovské roli
- aktivního a konstruktivního přístupu v hledání řešení
- aktivní participace na službách pomáhajících profesí (když je jich třeba)
- schopnosti domlouvat se a zapojovat optimálním způsobem dítě

Projevy snížené kompetence rodičů jsou:

- manipulování dítěte proti druhému rodiči
- neaktivní a obstruující přístup při hledání řešení

- pasivní participace nebo bojkot služeb pomáhajících profesí (je-li jich třeba)
- neochota a neschopnost domlouvat se a zapojovat dítě (i přes nabídky pomoci v tomto ohledu)
- záměrné porušování deklarovaných pravidel:
  - přihlášení dítěte ke školní docházce bez předchozí domluvy s druhým rodičem
  - přestěhování se s dítětem bez předchozí domluvy s druhým rodičem
  - nedodržování zatímních dohod
  - vědomé nerespektování potřeb dítěte (upřednostnění vlastního zájmu před zájmem dítěte)

V interdisciplinární spolupráci je pro KO snazší motivovat rodiče (motivují je i všichni ostatní). Jeho práce je zaštítěna spoluprací s ostatními profesemi, které se dle jednotných principů v přístupu k rodičům snaží motivovat je k převzetí rodičovské odpovědnosti, orientují je na cíl – osvojit si novou schopnost domlouvat se kvůli dítěti, zohledňovat a naplňovat jeho potřeby.

5.1. SAMKO – samostatný kolizní opatrovník

Jak by mohl do budoucna fungovat výkon kolizního opatrovnictví?

V předešlých kapitolách jsou nastíněny úkoly kolizního opatrovníka, ale bez bližšího popsání režimu, ve kterém by mohl nebo měl fungovat. Při úvahách nad tímto režimem jsme se inspirovali v zahraničí a zároveň brali v úvahu naše možnosti v ČR. Hledali jsme cestu, která by byla relativně snadná a nevyžadovala mnoho podstatných nebo obtížně proveditelných změn.

Jak už bylo zmíněno dříve, mnoho zahraničních modelů akcentuje nezávislost kolizního opatrovníka, ať už jde o instituci nebo jednotlivce vykonávající tuto profesi. Stejně tak my usilujeme o nezávislost této profese. V rámci této metodiky předkládáme variantu, která počítá s návratem kolizního opatrovnictví zpět do rezortu justice, kde historicky tato profese byla.

Základní podmínky pro výkon kolizního opatrovnictví:

- VŠ vzdělání (nejlépe v oboru psychologie nebo právo nebo sociální práce či sociální pedagogika)
- úspěšné absolvování modulového profesního vzdělání
- úspěšné složení profesní zkoušky
- zapsání do seznamu samostatných kolizních opatrovníků

Vysokoškolské vzdělání je podmínkou, alespoň dosažení titulu Bc. Výhodou je absolvování VŠ vzdělání v jednom z oborů, který se práce SAMKO přímo dotýká, tedy buď práva nebo psychologie nebo sociální práce či sociální pedagogiky. V rámci dalšího profesního vzdělávání, které by mohla nabízet např. Justiční akademie, by si zájemce modulově doplnil vzdělání z vědních disciplín, které mu chybí. Absolvent práva by např. studoval moduly z oboru psychologie a sociální práce.

Profesní zkoušku by zájemce skládal před ustanovenou komisí Ministerstva spravedlnosti, podobně jako je tomu u mediátorů. Po úspěšném složení profesní zkoušky by byl zájemce zapsán do seznamu samostatných kolizních opatrovníků, vedeného Ministerstvem spravedlnosti. Soudci by tak při ustanovování kolizních opatrovníků volili z tohoto veřejně dostupného seznamu.

Odměňován by byl SAMKO paušálním honorářem, stanoveným vyhláškou Ministerstva spravedlnosti, přičemž by bylo možné paušální honorář navýšit při složitějších nebo déle trvajících případech, podobně jako v Německu.

Rozšířené podmínky pro výkon kolizního opatrovnictví

Aby bylo zajištěno dobré fungování SAMKO, musel by se pravidelně podrobovat minimálnímu počtu supervizí za rok. O své práci by byl povinen vést záznamy (interní protokoly), které by předkládal v případě kontroly prováděné Ministerstvem spravedlnosti. Byl by také povinen mít profesní pojištění.

Předpokládáme, že profesi SAMKO by mohli v praxi vykonávat např. advokáti, mediátoři, psychologové, sociální pracovníci nebo sociální pedagogové jako jednu ze svých činností. Např. mediátor by ke své praxi vykonával ještě kolizní opatrovnictví. Samozřejmě by nesměl obě své činnosti vykonávat v rámci práce s jednou rodinou. Nesměl by např. nabídnout své služby coby mediátora rodičům dítěte, které zastupuje coby SAMKO. Bohužel i zahraniční evropská praxe ukazuje, že pokud kolizní opatrovnictví vykonává jednotlivec, má k tomu ještě nějaké jiné zaměstnání, aby byl schopen se uživit. Na zvážení je také, zda by se mohli samostatnými kolizními opatrovníky stát současní pracovníci OSPOD v případě, že by zůstali na OSPOD zaměstnaní. V Německu to možné je za podmínky, že kolizní opatrovnictví nevykonávají v soudním regionu, kde působí jako pracovníci OSPOD. Naopak nic nebrání tomu, aby se ze současných pracovníků OSPOD rekrutovali budoucí SAMKO.

Přenesení působnosti z rezortu MPSV do MS, zdroje financování, přechodová fáze (dostatek SAMKO) a další otázky je třeba ještě promyslet a vyřešit. Na některé z nich bychom chtěli odpovědět v navazujícím evropském projektu, a hlavně i prostřednictvím této metodiky přitáhnout pozornost odborné veřejnosti k tématu změny ve výkonu kolizního opatrovnictví blíže.

Použitá literatura

FORD, Melanie, FORD, Annie, FORD, Steven, BLACKSTONE-FORD, Jann. Jak přežít, když se rodiče rozvádějí. Přeložila Petra DIESTLEROVÁ. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1108-2.

MATOUŠEK, Oldřich. Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3.

KNETLOVÁ, Zlata. Čí je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě. České Budějovice: Krizové centrum pro děti a rodinu, 2017. ISBN 978-80-904854-6-4.

MIKULKOVÁ, Milena. Metodika doprovázení rodičů a dětí v (po)rozvodové situaci. [online]. Akademický ústav Karviná, z. ú., 2019. Dostupné z: http://www.akademickyustav.cz/domains/akademickyustav.cz/wp-content/uploads/2019/10/metodika_doprovazeni_rodicu_a_deti_v_rozovodove_a_porozvodove_situaci.pdf

MIKULKOVÁ, Milena. Program edukace rodičů v (po)rozvodové situaci. Espediente z.s., 2019

PEMOVÁ, Terezie, PTÁČEK, Radek. Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4317-2.

PETROV, Jan, a kol. Občanský zákoník: komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2019. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-747-7.

SVOBODA, Karel, a kol. Občanský soudní řád: komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-673-9.

ŠÍNOVÁ, Renáta, KAPITÁN Zdeněk. Rodina v mezinárodních souvislostech. Praha: Leges, 2019. Student (Leges). ISBN 978-80-7502-397-1.

TARGET, Mary, a kol. The Child Attachement Interview (CAI) [online].
Dostupné z https://www.researchgate.net/